

Ungdomars erfarenhet av institutionsplacering

Karin Borgström
Katarina von Greiff
Rapport nr. 20/2012 – FoU Nordost i Stockholms län

FoU Nordost 2012

www.founordost.se

Omslagsbild: Ing-Marie Norlinder

Ungdomars erfarenhet av institutionsplacering

Karin Borgström & Katarina von Greiff

Abstrakt

Syftet med denna studie var att beskriva några ungdomars återberättade upplevelser och erfarenheter av, samt uppfattningar om, tiden som de varit institutionsplacerade, och utifrån deras utsagor lyfta fram hur de förstått skälen till att de placerats, deras syn på institutionsvistelsens innehåll samt vilken betydelse institutionsvistelsen haft för dem.

Tio unga vuxna (fortsättningsvis kallade ungdomar) som varit institutionsplacerade vid åtminstone ett tillfälle under sin tonårstid djupintervjuades. Med institutionsplacerade avsågs Hem för vård eller boende (HVB) eller Hem för särskild tillsyn, så kallade § 12-hem.

Ungdomarna tillfrågades om skälen till att de placerats, sina möjligheter till inflytande inför och under institutionsvistelsen/institutionsvistelserna, skolgång under placeringstiden och hur kontakten med familjen samt socialsekreterare sett ut under placeringstiden. De ombads också att beskriva positiva respektive negativa erfarenheter i fråga om tillvaron på institutionen/institutionerna samt hur de ansåg att erfarenheterna påverkat deras nuvarande livssituation.

Sammantaget lyftes fler negativa erfarenheter fram än positiva. Av resultatet framgår att det finns en uppenbar risk för likriktning på institutionernas skolor. Det verkar som om de ungdomar som tidigare inte satsat på skolan kunde få god hjälp medan de redan intresserade fick för lite utmaning i sitt lärande. En återkommande negativ erfarenhet handlade om att leva med andra med likartade eller andra svåra problem. Resultatet visar att det gått åt mycket energi för ungdomarna för att inordna sig bland de övriga ungdomarna på institutionen. Vid intervjutillfället hade ingen av dem behållit kontakten med någon av de ungdomar de mött under institutionstiden. De flesta av ungdomarna hade även tappat de vänner de haft före institutionstiden och föreföll ganska ensamma. De ungdomar som hade haft samma socialsekreterare under hela behandlingstiden uttrycker ett stort förtroende för dem, medan de som fått byta socialsekreterare flera gånger uttryckte en misstro mot socialtjänsten. Flera av ungdomarna uttryckte att det var ett stort problem för dem att de inte visste hur länge de skulle stanna på institutionen. De positiva erfarenheter som lyftes fram hade ofta sin grund i att någon i personalgruppen på institutionen ”sett” och bekräftat den unge och erbjudit den unge redskap för att hantera sin livssituation på ett mer konstruktivt vis.

Nyckelord: Ungdomar i samhällsvård, institutionsbehandling av ungdomar

Innehåll

Inledning.....	4
Tidigare forskning.....	4
Outvärderad behandling	4
Levnadsnivå	5
Skolgång	5
Eftervård.....	6
Relationen mellan ungdomarna.....	6
Syfte.....	6
Frågeställningar	7
Metod.....	7
Studiens validitet.....	8
Resultat.....	8
Amiras berättelse	9
Jimmys berättelse.....	13
Sammanställning grundad på intervjuer med 10 ungdomar	18
Bakgrund till placeringen.....	18
Målsättningen med placeringen	20
Inflytande och delaktighet.....	22
Avbrott, sammanbrott och omplaceringar	26
Kontakten med familjen under placeringstiden.....	27
Skolgång under placeringstiden	28
Kontakten med socialsekreterarna	30
Positiva respektive negativa erfarenheter av tillvaron på institutionen.....	33
Omgivningens reaktioner på institutionsplaceringen	39
Uttalade positiva respektive negativa konsekvenser av institutionsvistelsen för nuvarande livssituation	40
Sammanfattning av resultatet.....	42
Diskussion.....	43
Referenser	48

Inledning

År 2007 publicerade FoU Nordost, i en rapport, resultatet av en studie som genomfördes med medel från Länsstyrelsen i Stockholms län (Greiff & Borgström 2007). Syftet med denna studie var att inventera, sammanställa och diskutera socialtjänstens aktdokumentation i fråga om de ungdomar som placerats i hem för vård eller boende (HVB-hem) och/eller på SiS (Statens institutionsstyrelse) särskilda ungdomshem under åren 2003 och 2004 genom någon av de sju kommuner som ingår i FoU Nordost: Danderyd, Lidingö stad, Norrtälje, Täby, Vallentuna, Vaxholms stad och Österåker. Totalt studerades 146 akter från de sju kommunernas socialtjänst. Med inventeringen som grund och med medel från Allmänna barnhuset och Länsstyrelsen i Stockholm har denna uppföljande intervjuundersökning gjorts med unga vuxna, bosatta i nordostkommunerna, som tidigare varit placerade i HVB-hem eller på SiS särskilda ungdomshem. När undersökningen gjordes var placeringarna avslutade.

Tidigare forskning

Under flera decennier, med början på 1930-talet, minskade antalet barn i dygnsvård i Sverige (Vinnerljung 1999), men sedan början av 1990-talet har antalet placeringar av unga ökat igen (SOU 2001:52). Nästan 24 900 barn och unga hade heldygnsinsats någon gång under år 2010. För flickor var placering i familjehem något vanligare medan pojkar i något större utsträckning placerades i HVB-hem (SOS: Socialtjänst 2011). En bestående tendens har varit att institutionsvården ökat sin andel av nya placeringar i relation till familjehemsvården (Sallnäs 2000). Samtidigt har den privatägda institutionsvården expanderat kraftigt och antalet offentligt drivna institutioner minskat (Social rapport 2006). Genom privatisering av institutionsvården har en slags vårdmarknad uppstått, i bemärkelsen att HVB-hem säljer vård per dygn till kommunernas socialtjänst (Sallnäs 2005).

Outvärderad behandling

Enligt Sallnäs (2005) är det en svår uppgift för socialtjänsten i kommunerna att bedöma om det arbete som utförs är av hög kvalitet, speciellt som det inte finns tydliga kriterier för vad som faktiskt konstituerar god kvalitet i dessa sammanhang.

Forskare inom området har återkommande lyft fram att det saknas tillräcklig kunskap om huruvida barn, ungdomar och deras familjer får den hjälp som placeringen avsåg (Levin 1998, Vinnerljung 1999, Sallnäs 2001, Eriksson 2002, Andreasson 2003). Enligt en rapport från Socialstyrelsen (Socialstyrelsen 2006) består nästan all social dygnsvård som gäller tonåringar av outvärderad behandling. Samma slutsats drar Andreasson (2003) vars forskning visat att trots att institutionsplaceringar av ungdomar med beteendestörningar är omfattande, placeras många i behandlingsformer som man inte känner till verkningarna av. Andreasson understryker behovet av att systematisera befintlig kunskap om vad som är gynnsamma insatser för specifika grupper. Jakobsen (2009) hävdar att institutionsvården till övervägande del fortfa-

rande kan beskrivas som en ”svart låda” i fråga om det professionella arbetets innehåll och det dagliga livet för de institutionsplacerade barnen och ungdomarna. För barnen och ungdomarna kommer behandlingens innehåll att vara beroende av hur de professionella definierar vad barnen eller ungdomarna behöver. Barnen eller ungdomarna blir sällan själva delaktiga i den diskussionen, anser Jakobsen. Greiff & Borgström (2007) studerade socialtjänstens akter för ungdomar som var institutionsplacerade under åren 2003 och 2004 i sju kommuner i Stockholms län. Studiens resultat visade att målen med en placering ofta beskrevs på ett förhållandevis tydligt sätt i ungdomarnas akter. Däremot saknades det många gånger en tydlig koppling mellan de mål som angetts i utredningarna och senare uppföljningar.

Levnadsnivå

Lundström (1999) jämförde antalet vårddygn för barn och ungdomar som var föremål för omhändertaganden enligt Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) med det totala antalet barn och ungdomar i de undersökta kommunerna. Resultatet visade att det fanns tydliga samband mellan antalet vårddygn och strukturella förhållanden. Det var fattiga familjer, ensamstående mödrar, invandrarfamiljer och familjer där föräldrarna var beroende av bidrag som blev föremål för åtgärder från den sociala barnvården. Dessa grupper var kraftigt överrepresenterade bland dem som fick sina barn omhändertagna (se även Andersson 1995 och Franzén, Vinnerljung & Hjern 2007).

Samtidigt har barn och ungdomar som varit placerade i familjehems- eller institutionsvård i jämförelse med andra barn lägre utbildning, utvecklar oftare psykisk sjukdom och har en högre självmordsfrekvens (Socialstyrelsen 2006). Lagerlöf (2012) har funnit att också i fråga om skolgång, fritid och kamratrelationer har ungdomar i samhällsvård i många avseenden en lägre levnadsnivå än jämnåriga som bor hemma. Ungdomar i familjehem har det dock bättre resursmässigt än unga i HVB.

Skolgång

I flera brittiska studier (t.ex. Cleaver 1997, Firth & Horrocks 1996, Francis 2000, Jackson & Martin 1998, Martin & Jackson 2002) konstateras att omhändertagna barn och ungdomar, betraktat som grupp, klarar sig dåligt i skolan. Studiernas resultat visar också att skola och utbildning prioriteras i för liten utsträckning när vården planeras, trots att ungdomarnas bristfälliga utbildning ofta följs av otillfredsställande sociala villkor i vuxenlivet. Svensk forskning visar liknande resultat. Personer som fått insatser genom socialtjänsten, och särskilt de som omhändertagits för samhällsvård under tonåren, riskerar i stor utsträckning att bli lågutbildade unga vuxna (Social rapport 2006, Vinnerljung, Öman & Gunnarson 2005).

Spånberger Weitz (2011) fann i sin studie att för de ungdomar som hade en förhållandevis välfungerande skolgång vid tiden för placeringen fanns det oftast en ganska utförlig planering i ungdomarnas akter av den fortsatta skolgången. För de ungdomar, vars skolsituation beskrevs i akterna som problematisk, saknades det ofta planer för hur skolgången skulle se ut under placeringstiden.

Eftervård

Höjer och Sjöblom (2011) tar upp att även frågan om hur eftervården är organiserad, för de ungdomar som förväntas gå ut i ett självständigt liv efter en placering, sedan länge varit en förbisedd fråga. Problemen som ungdomarna står inför vid övergången från samhällsvård till ett oberoende vuxenliv har ännu inte uppmärksamats som en fråga för det svenska välfärds-systemet (Höjer & Sjöblom 2011). Stein (2006) beskriver hur många ungdomar såväl under tiden de är placerade som efteråt erfar en mängd problem. De placerade ungdomarna kan känna sig stigmatiserade, ha skolsvårigheter samt uppleva en osäkerhet vad gäller placeringens varaktighet. När ungdomarna lämnar samhällsvården kan problemen bland annat handla om bidragsberoende, psykisk ohälsa och ensamhet (Stein 2006). Också Andersson Vogel (2012) som följt en grupp ungdomar som placerats på särskilda ungdomshem betonar hur viktiga hjälp- och stödinsatser är när ungdomarna lämnar vården. Hon understryker att insatserna bör planeras noggrant och metodiskt. Det måste framgå tydligt hur det organisatoriska ansvaret för insatserna är fördelat. Det är även nödvändigt med riktade ekonomiska resurser.

Relationen mellan ungdomarna

I Johanssons och Anderssons (2006) studie var syftet att undersöka ungdomars upplevelser av en institutionsvistelse och hur olikheter i deras upplevelser kunde förstås. Tre pojkar och tre flickor som vistats på samma institution under samma period intervjuades 2-3 år efter att de hade lämnat institutionen, vars målgrupp var ungdomar med psykosociala problem. Resultatet visade att deras återberättade upplevelser skilde sig åt på ett påtagligt vis, och att ungdomarna uppehöll sig mer över relationerna till de vuxna och de andra ungdomarna samt till det dagliga livet på institutionen än till den avsedda behandlingen.

Enligt Emond (2003) betraktas ofta ungdomsgruppen som en negativ kraft vid institutionsvård. Hon efterlyser mer forskning som utgår från ungdomarnas egna upplevelser av vad gruppen betyder eller betytt för dem. Hennes egen forskning tyder på att den kan fylla flera viktiga funktioner för ungdomarna i fråga om känsla av tillhörighet. Ungdomarna kan också ge varandra stöd och råd på ett sätt som skiljer sig från personalens. Hennes slutsats är att gruppen ofta förblir en outnyttjad resurs i behandlingsarbetet istället för att tas i anspråk.

Sammanfattningsvis visar forskning att framtidsutsikterna för barn och ungdomar som varit placerade i institutionsvård är generellt sämre i jämförelse med andra barn och ungdomar. Samtidigt är det viktigt att förstå hur ungdomarna själva ser på sina livsmöjligheter i relation till deras erfarenheter av institutionsvården.

Syfte

Studiens syfte är att beskriva några ungdomars återberättade upplevelser och erfarenheter av, samt uppfattningar om, tiden som de varit institutionsplacerade och utifrån deras utsagor lyfta

fram hur de förstått skälen till att de placerats, deras syn på institutionsvistelsens innehåll samt vilken betydelse institutionsvistelsen haft för dem.

Frågeställningar

Hur beskriver ungdomarna

- skälen till att de placerats?
- sina möjligheter till inflytande inför och under institutionsvistelsen/institutionsvistelserna?
- relationen till sina socialsekreterare?
- kontakten med familjen under placeringstiden?
- skolgången under placeringstiden?

Vilka positiva respektive negativa erfarenheter lyfter ungdomarna fram i fråga om tillvaron på institutionen/institutionerna? På vilket sätt anser de att erfarenheterna har påverkat den nuvarande livssituationen?

Metod

Studien bygger på djupintervjuer med tio unga vuxna, tre kvinnor och sju män, som varit institutionsplacerade vid åtminstone ett tillfälle under sin tonårstid. I rapporten benämns de som *ungdomar*. Med institution avses Hem för vård eller boende (HVB) eller Hem för särskild tillsyn enligt tolfte paragrafen LVU, så kallade § 12-hem. Ungdomarna var placerade enligt SoL (Socialtjänstlagen), LVU (Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga) eller i ett fall LSU (Lagen om verkställighet om slutna ungdomsvård). Intervjuerna gjordes under år 2007 och vid intervjutillfället var personerna 19–25 år gamla. Institutionsvistelsen ägde rum på en eller flera institutioner, och vistelsetiden varierade från fem veckor till flera år. Fem veckor kan ses som ett undantag, övriga ungdomar hade betydligt längre vistelsetid. Tre av ungdomarna hade erfarenhet av § 12-hem, övriga ungdomar var enbart placerade på HVB-hem.

Urvalet skedde genom socialsekreterare i sju kommuner. Studiens syfte beskrevs för enhetscheferna i de sju nordostkommunerna i Stockholms län som sedan i sin tur informerade socialsekreterarna om studien. Socialsekreterarna ombads att kontakta ungdomar som uppfyllde studiens kriterier för medverkan i undersökningen. Kriterierna var

- att ungdomarna varit placerade på institution genom socialtjänsten vid åtminstone ett tillfälle när de var 13-20 år gamla
- att samhällsvården nu var avslutad
- att ungdomarna var myndiga och därmed själva kunde fatta beslut om huruvida de ville delta i undersökningen eller ej.

Att vi valde att enbart intervjua ungdomar över 18 år och efter avslutad samhällsvård grundade sig i en önskan om att få ta del av deras beskrivningar, när de hade möjlighet att betrakta tiden i samhällsvård i sin helhet.

Om ungdomarna var villiga att delta i undersökningen lämnade socialsekreterarna förnamn och ett telefonnummer till intervjuaren som sedan tog kontakt med den unge.

Ungdomarna fick själva välja var de ville att intervjun skulle äga rum. Nio av de tio intervjuerna spelades in på band och skrevs sedan ut i sin helhet. Den tionde intervjun sammanfattades skriftligt direkt efter intervjun.

Under analysen har ett antal teman urskilts ur intervjuerna som strukturerar studiens resultat. Ett intresse har funnits för såväl upplevelser och erfarenheter som varit specifika för en person som de som varit återkommande i flera ungdomars beskrivningar. Vi har inte sökt tolkningar som bottnar i ungdomarnas biografier, men varit observanta på de sammanhang som inramat de återgivna upplevelserna och erfarenheterna.

Eftersom vår avsikt har varit att beskriva ungdomarnas upplevelser, uppfattningar och erfarenheter sker redovisningen av studiens resultat från ungdomarnas perspektiv såsom dessa framkommit under intervjuerna. Vi kan således inte veta om till exempel personal skulle beskriva en av ungdomarna återgiven situation annorlunda, men ungdomarnas ges, mot bakgrund av syftet, tolkningsföreträde.

I redovisningen av studiens resultat har ungdomarna försetts med fiktiva namn. Vi har också tagit bort namnen på institutionerna där ungdomarna vistats samt namn på behandlingspersonal och socialsekreterare. Även om ungdomarna ibland gett innehållsrika bakgrundsbeskrivningar har vi varit sparsamma med att ta med dessa, dels på grund av studiens syfte och dels för att skydda deras anonymitet.

Studiens validitet

Validiteten kan ha påverkats av att det är socialsekreterare som utifrån sin kunskap om ungdomarna tillfrågat dem om de velat delta i undersökningen. Det skulle kunna medföra en snedfördelning i fråga om vilka ungdomar som tillfrågats. Det är rimligt att anta att socialsekreterarna frågat ungdomar som vid tiden för intervjuerna levde ett jämförelsevis ordnat liv. Vid intervjutillfället ställdes i huvudsak retrospektiva frågor, dvs. ungdomarna har i efterhand beskrivit hur de hade det, när de var placerade. En fråga som kan ställas är hur tillförlitligt minnet är. Hur väl överensstämmer deras beskrivningar i efterhand med hur situationen hade beskrivits i stunden? När ungdomarna berättar om sina upplevelser av, och erfarenheter från, åren de var placerade sker detta också i ljuset av hur deras livssituation har utvecklats sedan placeringen upphört. Den aktuella livssituationen kan på så vis påverka deras beskrivningar av "hur det var". Dessa aspekter innebär dock inte att resultatet av undersökningen blir mindre intressant i och med att syftet med studien var att få ta del av deras subjektiva syn på institutionsvistelsen/institutionsvistelserna och vilken betydelse de själva vid intervjutillfället lade i de erfarenheter de gjort under vårdtiden.

Resultat

Redovisningen av resultatet inleds med en längre sammanställning av två intervjuer. Därefter följer en tematiserad redovisning av samtliga 10 intervjuer, där även de två ungdomar vars berättelse redovisas utförligare, ingår. Avsikten med detta slags redovisning är att ge utrymme

för såväl sammanhållande berättelser där det unika individuella perspektivet får komma till uttryck som en tematiserad beskrivning som gör det möjligt att jämföra ungdomarnas beskrivningar och till exempel se likheter och skillnader mellan deras upplevelser och erfarenheter.

Amiras berättelse

Familjebakgrund

Amira är idag 25 år gammal. Hon migrerade med sin mamma till Sverige från ett land i Latinamerika när hon var 5 år gammal. Mamman gifte om sig i Sverige och fick ytterligare ett barn. Nu har hon två halvsyskon i Sverige och tre i Latinamerika. Familjen levde under svåra omständigheter i hemlandet och mamman ville skapa en bättre framtid för sig och dottern genom att emigrera. Hennes uppfattning om Sverige har svängt från starkt negativ till mycket positiv. Hon menar att det speglar hennes eget självförtroende. Hon har flera släktingar som har en missbruksproblematik. Mamman har aldrig varit missbrukare själv, men beskrivs av Amira som medberoende.

Vi kommer från en familj som har missbruksproblematik.

Amira har själv varit tung missbrukare i 8 år, från det hon var 13 år tills hon var 21 år. Idag är hon helt fri från droger.

Erfarenheter från institutionsvistelserna

Hennes inställning till institutionsvård är ambivalent. Hon har varit på tolv olika institutioner såväl HVB-hem som § 12 institutioner. Hon fann sig inte i institutionernas regler och placerades därför ständigt vidare på nya ställen. Hon hade ingen medveten strategi utan levde med sitt missbruk i centrum vilket förde med sig de ständiga omplaceringarna.

Hon anser att hon fått vara delaktig i sina utredningar men att hon inte varit i stånd att på ett seriöst sätt bevaka sina intressen.

Jag har fått se allting som de har sagt. Men sedan om jag inte tycker att det stämmer så spelar det ju ingen roll, utan då står bara mitt utlåtande: X [namnet på den unga] säger att det inte stämmer, men vem är det som tror på mig när jag är 16? Och bara skriker, det är ju så. Samtidigt som jag förstår dem för jag ljög konstant.

Hon berördes starkt av de andra ungdomarnas problematik och hon har haft många funderingar om vad det innebär att blanda ungdomar med så olika sorters problematik på samma institution. Hon var chockad över att behandlingshemmet vägrade ta tillbaka henne när hon hade tagit in och bjudit de andra ungdomarna på droger. Hon beskriver hur det kändes att komma till nästa institution och placeras tillsammans med en personal under en vecka i en stuga för avgiftning.

Jag fick typ vara där i en vecka med folk jag inte kände och dela rum och allt möjligt, jag mådde ju skitdåligt när jag höll på med droger och de skulle väcka mig typ sju på morgonen för att gå promenad.

Viktig behandlingskontakt

Först när hon tillbringat sex år på institutioner börjar hon känna ett visst förtroende för en speciell personal som hon upplevde var mycket engagerad i ungdomarna. Ett litet hopp föds inom henne att hon är värd att få och ta emot hjälp.

Så jag började lyssna på dem när jag var 19 typ eller då började jag skapa en riktig relation. Jag bara, men vänta de kanske inte är dumma i huvudet. De kanske tycker om mig på riktigt, det kanske inte bara är ett spel, man trodde ju att man var så himla värdelös.

Om att sluta missbruka

Hon beskriver hur några olika händelser i hennes liv samvarierat på ett sätt som på sikt fick henne att lämna livet som missbrukare. En nära vän till henne dör pga sitt missbruk, själv har hon nått sin botten i missbruket. Hon har starka självmordstankar, ser sig som en belastning för sina närstående och precis just då får hon chans att söka in till en dansskola.

Få se vad hände, det var faktiskt det att jag kom in på dansskolan. För att min bästa kompis hade dött några månader innan och då drog jag ut och knarkade i stället för att bli frisk. Men så vaknade jag i en lägenhet och typ bara bodde med typ trettio pers i en liten etta och bodde på golvet, det var typ bara äckligt. Jag bara, det här går inte jag måste göra något åt mitt liv. Jag bara, när börjar de här dansskolorna. Så var det faktiskt en skola som hade kvar audition. De andra hade auditiontiden gått ut och det var den jag kom in på.

Självmordstankar

På frågan om hon har gjort självmordsförsök svarar hon:

Inte sådär självmant, fast jag gjorde mig ju själv illa hela tiden fast på olika vis men nej inte så, jag har ju skurit mig själv lite, men inte haft det så som en konstant grej men jag har ju tagit överdoser, inte frivilligt men det har ju inte heller varit sådär att nu tar jag för mycket. /.../ Fast många gånger tänkte jag dör jag så blir det bättre för min mamma och mina syst-rar, ja du vet. Trots allt var man inte så mycket att ha.

Samma socialsekreterare under många år

Amira har genom alla placeringar haft samma socialsekreterare. Hon har periodvis avvisat henne, men hon har alltid funnits kvar när hon velat återuppta kontakten. Hon nämner att även en behandlare har varit viktig för henne och likaså hennes mamma. Det som förenar dem är att de har funnits kvar för henne oavsett hur hon har betett sig.

Jag har haft kontakt med henne sedan jag var 13 år tror jag. Hon var ju min första socialsekreterare, sedan kom hon alltid tillbaks. Ja men genom att alltid komma och fortsätta och be-

söka mig. För även om det var hennes jobb så vet jag att hon inte hade behövt besöka mig så mycket till exempel eller typ bara prata genom telefon det spelar ju ingen roll. Eller du vet till exempel hon fortsatte hela tiden att hitta lösningar till mitt problem typ såhär: ja nu har jag hittat ett nytt ställe och jag tror det kommer att funka den här gången, ja men X [socialsekreterarens namn] vet du vad det där är för ett ställe? Men typ sådär var hon. Samma sak med Y [en av personalen på den sista institutionen] även om jag hade gjort någonting dumt, verkligen sådär hade varit för jävlig, så var de ändå kvar och vände mig inte ryggen.

Hon är själv mycket förvånad och tacksam över hur socialsekreteraren reagerade när hon varit på rymmen och kom tillbaka. Hon visade att hon fortfarande tyckte om henne. Det satte spår. Hon tar fortfarande kontakt med sin före detta socialsekreterare ibland.

Erfarenhet från § 12-institutioner

Hon menar att låsta institutioner kan vara bra för att få ett tillfälligt stopp på en ungdom som lever destruktivt. I övrigt anser hon själva vistelsen på institutionen meningslös och passiviserande. Hon anser inte att hon har fått någon som helst hjälp på de låsta institutioner hon har varit.

Vad är det man gör: typ man går upp så sitter man framför tvn och äter frukost eller så spelar man kort. Personalen, jag har aldrig varit med om någonsin att de har brytt sig.

Hon är även kritisk till hur lättvindigt institutionspersonalen delar ut psykofarmaka till ungdomar.

Omgivningens attityder

Hon har fått känna på hur förnedrande det känns att bli nedvärderad av andra för att hon har varit på institution. Några kamraters föräldrar har inte velat att deras barn skulle umgås med henne. Hon har även känt hur personer i omgivningen har skuldbelagt hennes mamma för att hon är på institution, något hon har kraftiga invändningar mot.

Och jag förstår ju dem, föräldrar försöker skydda sina barn. Sedan så skulle de kanske ha haft lite mer överseende, för jag var ju faktiskt väldigt, väldigt ung trots allt.

Familjerelationer

Familjesituationen blev ohållbar för alla inblandade när hon missbrukade. Det blev ständiga uppgörelser som ofta slutade med slagsmål. Föräldrarna till och med separerade under en tid. Då hon som 16-åring besökte sin biologiska pappa i Latinamerika knarkade de tillsammans.

Jag åkte till Latinamerika ett par månader så då tog jag ju droger med honom./.../ Det var ju ett sätt för honom att närma sig mig eller vad man ska säga för jag, för vi har ju aldrig haft så jättebra kontakt.

Relationer till familjen då hon var placerad

För henne har det varit helt avgörande att hennes mamma och syskon höll kontakten och besökte henne på de olika institutionerna hon var placerad på under många års tid under sin tonårstid. Det bidrog starkt till att hon förstod att hennes mamma älskade henne. Hon och mamman fick också gemensam terapi som hjälpte dem vidare på ett konstruktivt sätt.

Vi bråkade många gånger när hon kom och hälsade på men att hon ändå kom betydde väldigt mycket för mig. Sedan kom hon alltid med cigaretter och hon kom med godis och hon kom med nya kläder, du vet det var sådär att hon. Jag tror att jag fick en annan sorts respekt för min mamma. För det var verkligen sådär att; Fan hon älskar mig.

Avsaknad av skolgång under institutionsplaceringarna

Hon är mycket besviken över att hon aldrig fick chansen att gå i skola på institution, det var något hon eventuellt skulle få börja med när hon visat att hon kunde leva skötsamt, som en belöning och inte en rättighet.

Jag fick aldrig den chansen. För på X [institutionens namn] måste man typ ha skött sig i deras hemska hus i ett år innan man ens fick börja röra sig utanför. Helt värdelöst, man tappar lusten faktiskt att leva när man inte får göra någonting. Det enda man gör det är att vara på deras gård i ett år innan man får börja skolan.

Erfarenhet av att bo på institution-förlorade år

Hon blir fortfarande ledsen när hon tänker på hur många år av sin ungdom hon har förlorat genom att bo på institution. Det var ett tufft liv och hon påverkades mycket negativt av de andra ungdomarnas problem också. Hon brottades med självmordstankar, något hon inte hade haft tidigare.

Det är lite blandade känslor, jag är glad över att jag faktiskt fick trots allt hjälp. Det är jag jätte, jätteglad för. Samtidigt är jag ledsen att jag förlorat så många år. Från 15 till 21 år, det är ändå 6 år, man blir liksom institutionsskadad.

Erfarenhet av att bo på institution-personalens maktutövningar

Hennes övervägande kontakt med behandlingspersonal är mycket negativ. Hon uppfattar att de inte överhuvudtaget ville befatta sig med ungdomarna, de var inte värda det. Hon berättar om personalens maktmissbruk och om kränkande behandling i isoleringscell (isoleringscell förekommer enbart på §12-institutioner).

Det var mycket maktutövningar, man ville kanske bara ta en cig eller sådär. Nej vi har inte tid just nu, så satt de bara där inne och fika. Det gjorde ju att jag bara blev förbannad. Och blir man förbannad så blir man inlåst i en cell och där bara slängde man in mat därinne. Det var helt svart man hade en madrass på golvet. Jag fick ju vara så i flera dagar. Fan jag var 16 år

och de bara slänger in mat när det passade./.../ Man är redan dömd av dem att vara en bråkig och jävlig unge så att de bryr sig inte om det man säger.

Fri från missbruk

Nu när hon är fri från sitt missbruk kan hon också se att alla problem hon har haft också har stärkt henne som människa. Hon vet sina gränser för vad hon vill vara med om och kan även uttrycka det till andra.

För mig har det gått sjukt snabbt. Året efter kom jag in på danshögskolan, folk hade inte kommit in på danshögskolan fast de hade dansat sedan de var 5, så det var typ sådär att jag kom in var helt sinnessjukt och sedan året efter fick jag kontrakt med teater.

Att hon lyckades komma in på danshögskolan med den bakgrund hon har och mitt under pågående missbruk måste tyda på att hon har stor talang vad gäller att dansa kombinerat med stark målmedvetenhet och att det fanns några personer som stöttade henne helhjärtat.

Sammanfattning

Amiras utsagor visar på hur svårt det kan vara för den unga personen som är föremål för vården att vara delaktig i viktiga beslut om den egna situationen, även om socialsekreteraren lagt sig vinn om just detta. Först efter många år kan i detta fall Amira reflektera över detta, då kan hon även minnas att socialsekreteraren verkligen gjorde försök att få henne delaktig i sin egen behandling. I Amiras berättelse om hur hon upplevde institutionslivet står det klart att hon var starkt berörd av de andra ungdomarnas problematik och hade svårt att förhålla sig till detta. Hon är även kritisk till § 12 personalens förhållningssätt till ungdomarna, som hon menar präglas av maktutövning. Likaså är hon mycket kritisk till att hon aldrig erbjöds skolgång under de år hon var institutionsplacerad. Det var som ett straff i sig att genom att hon inte skötte sig fick hon inte heller gå i skolan. Att hon lyckades sluta missbruka förefaller ha många anledningar; hon kom så långt i sitt missbruk att hon ställde sig själv i en valsituation om hon skulle välja att leva eller att dö, hon hade tre personer som helhjärtat stödde henne under alla år och hon blev bekräftad som person att ”hon dög till något” när hon kom in på dansskolan. Då först kom hennes positiva vändpunkt.

Jimmys berättelse

Komprimerad livsberättelse

Jimmy, som är 22 år vid intervjutillfället berättar sin historia som visar att han haft problem i skolan sedan han var liten och att han själv har varit mycket aggressiv under uppväxten, vilket kulminerade i att han vid ett tillfälle var nära att döda en annan människa. Han berättar även sin missbrukshistoria på samma förtätade vis.

Jag slogs mycket och i femman hamnade jag i en specialskola för bråkiga elever. Sedan när jag började högstadiet så barkade allt åt helvete mer eller mindre/.../ Sedan fortsatte man ju med det ute på stan och sedan kom jag in på narkotika och började använda hasch. Först var det på helgerna, i stället för helgfylla, sedan som det brukar bli med droger så blev det bara mer och mer och mer, så jag kom in på amfetamin till slut, brukade väl det ganska hårt under ett år, gick ner mig ganska ordentligt./.../ Då la vi av med droger, körde tävling och gick och pissade samma dagar och alltihopa och sedan en eller två veckor efter jag slutat så var jag ute med kompisarna och fick i mig en aning för mycket alkohol . Det slutar med att jag hamnar i bråk om skjuts med en person och jag hugger honom i halsen bakom örat, med kniv. /.../ Så jag högg honom i alla fall så blev det ju rättegång och hela fadderrullan, Jag blev dömd till 9 månader på LSU/.../ Jag hade ingen plan på att gå ut och döda någon den kvällen, det bara blev så. Så som jag kände det så gjorde vi en deal i Svea hovrätt. Jag sa att jag kan gärna sitta 4 år bara ni ändrar rubriceringen, för det är det som känns värst för mig/.../Jag har ju begått ett brott men att ni klassar mig som mördare det känns inte bra. De la till 3 månader på straffet, det blev ett år och så sänkte de rubriceringen till försök till dråp i stället.

Positiva och negativa erfarenheter av ART-behandling

Jimmy har haft mycket nytta av ART-behandlingen (Aggression Replacement Training) som han fick på en institution. När han placerades på ännu en institution där de uppgivit att de arbetade med ART blev han däremot mycket besviken. Han kände sig mer kompetent i behandlingsmetoden än personalen. Det gjorde honom mycket kritiskt inställd mot institutionen.

Jag tog verkligen till mig ART och X [en institution] sas ju jobba med samma då. Jag ansökte om att få komma dit men blev väldigt besviken när jag kom dit alltså. Det som jag gjort på 4 månader, vi kom inte ens i närheten av att göra lika mycket på ett helt år på X, som vi gjorde på Y [en tidigare institution] på 4 månader. Där hade vi lektioner 3-4 ggr i veckan alltifrån 1/2 timme till 3-4 timmar. Det berodde på vad de fick för respons från oss, vad vi kom igång med för snack och så vidare./.../ Det var bara 1 personal på varje avdelning som hade utbildning i ART, resten var sådana som de hade plockat in från gatan ungefär.

Han är verkligen tacksam över att han fick hjälp att lära sig hantera sin aggressivitet på ett konstruktivt sätt med hjälp av ART och personalen som behärskade metoden. Det har haft en bestående inverkan på honom.

Alltså man får ju lära sig nya sociala färdigheter mot dem man haft tidigare. Om någon kom fram till mig när jag var yngre och sa; din fula jävel, då knäckte jag näsan på dem. Jag lärde mig hantera ilskan och känna igen när den är på väg att komma och hantera den så att det dels inte ska förvärras och dels hur ska jag kunna lösa den på ett bra sätt utan att ta till kriminella metoder.

Erfarenhet av att ha kontaktman på institution

Jimmys kontaktman på den ena institutionen svek honom då han hade lovat att hålla kontakt efter institutionsvistelsen men inte gjorde det.

Han var väldigt sådär att, när du kommer till X [institutionens namn] så kommer jag och hälsar på dig. Han kom inte en enda gång, han ringde inte en enda gång. Så jag blev jäkligt besviken på honom, för han och jag kom jäkligt bra överens.

Han blir återigen sviken av en kontaktperson på institutionen då den personen berättar allt han sagt till honom i största förtroende till den övriga personalen. Nu kan han förstå att en del av förtroendet var kontaktmannen tvungen att föra vidare men inte allt. Det han är mest sårad över är att hans innersta känslor blivit utlämnade åt alla i personalgruppen.

Delaktighet i egna utredningar

Jimmy har haft bra kontakt med sin socialsekreterare genom åren, hon har alltid fört en dialog med honom om hans situation och framtid. Hon har lyssnat med respekt på honom. Men framför allt har han haft en kontaktperson anställd av socialtjänsten som har betytt mycket för honom och varit ett stort personligt stöd för honom under många år.

Jag var väldigt delaktig känner jag. För när vi var på Y [institutionens namn] då hade vi täta möten, ungefär var tredje vecka när min soc kom och pratade med mig och eftersom hon också sett att jag börjat sköta mig innan så såg hon att det var ett snedsteg. /.../ Ja det var väldigt mycket att hon kollade med mig. Vill du sitta på LVU eller vill du komma ut i frihet och så och då sa jag det att jag vill ut i friheten men jag vill ha kontakt med Z(namnet på en familjeterapeut), och då sa hon inga problem. Så jag fick ha kontakt med henne ett halvår ett år efter jag kom ut.

Han har alltid fått läsa sina utredningar. I början hade han alltid invändningar mot vad som stod i dem, men med tiden kom han att tycka att de var helt korrekt skrivna.

Tidigare då från 13-års ålder då till det där hände hade jag alltid synpunkter. De hade missuppfattat allt men det hade ju mycket med min missbrukarroll att göra, jag skyllde ifrån mig det var aldrig mitt eget fel och så vidare.

Föreställningar om placeringar

Jimmys bild av vad det skulle innebära att bli institutionsplacerad var att det skulle börja med att han blev utsatt för övergrepp. I stället fick han en mjuk start.

Jag tänkte det att tappa inte tvålen i duschen, om du förstår hur jag menar. Jag trodde alltså att det skulle vara som i amerikanska filmer; De spänner på nykomlingen i rumpan och lite det stuket. Visar man inte på en gång att man är hård och tuff så blir man en bitch.

Kontakt med socialtjänsten

Han vill inte kritisera sin socialsekreterare men beklagar sig ändå över att hon inte kunde informera mer om vad det skulle innebära för honom att vara på institution.

Jag hyser inget agg mot socialsekreteraren, hon jobbade väl så som hon trodde var bra och om jag sätter mig in i hennes perspektiv, så tycker jag att hon jobbade helt rätt. Men ingen information om hur det skulle fungera,

Erfarenheter från skolan

Han känner sig sviken av skolan genom hela sin skoltid. Han mobbades från början och så småningom blev han därför tvungen att byta skola. Hans lärare valde att inte se när han blev mobbad. Rektorn tyckte inte om bokstavs barn och han var ett sådant barn.

Jag blev mobbad och väldigt felbehandlad av skolväsendet. Istället för att flytta på mobbarna, så flyttade de på mig. Jag slog tillbaka på mobbarna, jag tolererade inte att de kallade mig saker så jag slog ju till dem. Då tyckte rektorn att jag var så labil och ohanterlig så de kunde inte ha mig kvar på skolan.

Han fullföljde grundskolan efter sin placering.

Nej, alltså jag hade ju gått ur nian, men utan betyg och då gick jag i IV för att läsa upp svenska, engelska, matte. Så jag höll ju på med det när jag åkte in/.../ Så var det något ämne som jag inte hade klart, jag kommer aldrig ihåg vilket det var, jag tror det var matten faktiskt som jag inte var klar med när jag kom ut. Men då hoppade jag in mitt i våren på IV i A [samhällets namn] och de var ju jätteglada att jag kom tillbaka och sedan körde jag stenhårt, fick vg i det också.

Tack vare påtryckningar från sina gamla lärare och sin kontaktman lyckades han komma in på medialinjen på gymnasiet på en eftertraktad skola, men han var chanslös, kraven var för hårda, han hade ingen studievana och han började missbruka igen och slutade skolan.

Men det var bara det att när jag börja där så du vet jag har aldrig gjort en läxa i hela mitt liv i princip och där fick vi fem läxor varje dag. Och det var typ uppsats ett A4 varje dag och du vet väldigt högt tempo, jag förstår varför dom som kom in där hade höga poäng, för man var verkligen tvungen att anstränga sig till 110 % på den linjen.

Jag slutade, jag tror jag gick tre månader så hoppade jag av och precis, jag tror det var sista månaden eller någonting som jag gick på skolan så tog jag ju återfall, rökte på och tog amfetamin och grejer.

Familjebakgrund

Jimmy har många syskon och flera av hans syskon har också haft problem. Föräldrarna är skilda och det tycker han är bra. Men han antyder implicit att familjen har haft problem innan.

Det var ju väldigt rörigt men det var ju på grund av mig, morsan och farsan var oroliga. Mamma och pappa är skilda sedan jag var 11. Jag brukar säga det att det var det bästa som har hänt, för allt blev mycket bättre efter skilsmässan. Syrran hade ju sina problem i tonåren. Sedan var det min lillebror, alltså jag var hans idol när vi var yngre. Han tog det väldigt hårt att jag åkte in och alltihopa. Han var 11-12 och han blev också ansatt i skolan och blev mobbad. Han är raka motsatsen mot mig, han gick hem och mådde dåligt i stället.

Jimmy hade frostiga relationer till sina föräldrar när han missbrukade, efter det har han kommit dem mycket nära och de har stöttat honom när han var på institutionerna. De har ringt ofta och även besökt honom. Han har också förstått att han åsamkat sina föräldrar och sina syskon mycket lidande under åren.

Sedan när det här hände kände jag att familjen står bakom mig till tusen procent och första gången jag träffade mamma och pappa när jag åkt in i häktet så kramade hon om mig och grät och sa det är lugnt Jimmy, det var ett misstag och just att känna att de inte fördömde mig att nu har han fuckat till det igen, utan att de kände det att det var ett snedsteg och de visade väldigt tydligt att vi kommer alltid att finnas för dig. Det var väldigt viktigt för mig och det stärkte banden ännu mer mellan mig och mamma och pappa

Relationer till släkten

Hans pappa har varit sin ursprungsfamiljs svarta får och nu har Jimmy övertagit den rollen visavi sin kusin. Familjemönster som går igen och som han måste hantera. För närvarande väljer han bort den delen av släkten, de finns inte för honom.

Jag ser det såhär att pappas sida är döda för mig alltså, grejen är den att farmor och farfar, han är död nu, de har alltid sett pappa som svarta fåret och syrran har varit ängeln och det har de överfört på oss barn, mig och mina kusiner.

Han blir mer eller mindre direkt anklagad av sin släkt för att han misshandlat en person.

Som vid en julmiddag så sitter de och diskuterar det här med ungar som är kriminella och hugger folk, de bara råkar komma in på det och har ju väldigt starka åsikter och jag ställer mig bara upp och går därifrån och jag känner att det här tänker jag inte sitta och ta.

Nusituationen

Han har idag fast jobb som han sökt i konkurens med andra, det är han mycket stolt över.

Nu jobbar jag, jag har två minuter till jobbet rakt upp för backen här då. Så jag jobbar och är 100% fast anställd. /.../ Det finns väl roligare jobb, men jag tycker det är ok, det enda jag tycker är tråkigt är att man är mycket själv eftersom jag är ensam städare, men jag tar ju ut mina fikapauser och går och pratar med de andra. /.../ Och då var jag den som hade bäst meriter eller vad man ska säga för att få jobbet, för det gick ut på sökning i hela landet. Men jag fick ju tjänsten till slut så att det känns ju bra, det känns väldigt skönt. Nu vet man vad har att göra varje dag, man vet att man har en fast inkomst och behöver inte oroa sig så mycket.

Han är drogfri idag förutom då han åker till Stockholm någon gång ibland.

Så visst det händer fortfarande någon gång ibland när man åker ner till Stockholm att man trillar dit igen. Som nu i somras när jag åkte ner så rökte jag hasch för första gången på ett och ett halvt år. Jag gjorde inte så stor deal av det, jag sköter mig, jag jobbar, betalar skatt och alltihopa, håller mig lugn. Så tycker jag att någon gång får man ta ett snedsteg, så jag är öppen med morsan och farsan.

Sammanfattning

Jimmy har haft en problematik med svårkontrollerad aggressivitet sedan han var liten. Först när han är placerad på sin första institution, då han är i tonåren, får han hjälp med ART-behandling. En behandling som han idag är mycket tacksam att ha fått, det har verkligen betytt att han har lärt sig att tackla sin aggressivitet på ett konstruktivt sätt. Han känner sig dock sviken av flera personer som arbetat på institutionerna han bott på. Den ena lovade fortsatt kontakt med honom när han bytte institution men han hörde aldrig av sig till Jimmy efter det att han flyttat. Den andre personen lämnade ut ett privat förtroende som Jimmy gett honom till övriga i personalen. Han har fullföljt grundskolan under tiden han varit på institution och det är en klar fördel för honom. Han tycker att socialsekreteraren har stöttat honom genom hans institutionsplaceringar, men att hon inte kunnat informera honom tillräckligt inför institutionsplaceringarna.

Sammanställning grundad på intervjuer med 10 ungdomar

Även om ungdomarnas uppväxtförhållanden inte stått i fokus för studien ges inledningsvis en kort beskrivning av hur de vid intervjutillfället själva beskrev bakgrunden till att de placerades. Avsnittet är tänkt som en inramning för den fortsatta redovisningen.

Bakgrund till placeringen

När ungdomarna vid intervjutillfället berättade om bakgrunden till att de institutionsplacerades framkom i de allra flesta fall att såväl hemmiljön som deras egna beteenden bidragit till en problematisk livssituation. Ungdomarna lade dock olika tyngd i hemmiljöns betydelse för att

de exempelvis börjat missbruka eller ägna sig åt kriminalitet. Endast för en av ungdomarna grundades placeringen enbart i hemförhållanden.

Hemmiljön

Flera av ungdomarna tar upp att det funnits kommunikations- och relationsproblem inom familjen. Relationsproblemen har sedan tagit sig olika uttryck. Ibland har det lett till att ungdomarna uppfattats som ”bråkiga” av sina föräldrar. I andra fall beskriver ungdomarna snarare en kontaktlöshet:

Jag kände mig inte samhörig och sånt där, det kändes liksom att jag trivdes inte med dom [den biologiska familjen]. (Madeleine)

Några av ungdomarna beskriver förhållandet till föräldrarna som bra, men kan samtidigt vid en tillbakablick se mer eller mindre tydliga kopplingar mellan familjesituationen och de egna problemen. I några fall har vuxna i den unges närhet haft missbruksproblem. Så här beskriver Amira, vars livsberättelse vi beskrivit tidigare, en uppväxt präglad av missbruk:

Min pappa är missbrukare och min farfar är alkoholist och farbröder och morbröder och /.../ mina kusiner är också missbrukare /.../ [mamma] är däremot medmissbrukare, medberoende väldigt kraftig sådan så hon har alltid träffat på folk som är alkoholister eller narkomaner. (Amira)

Två av ungdomarna berättar att de återkommande utsatts för fysisk misshandel i hemmet. Den ene beskriver det som att han ”åkte på väldigt mycket stryk”. Den andre berättar:

En smäll i ansiktet och det var en ganska hård misshandel alltså, jag spydde blod och sådär. (Henrik).

På frågan om varför de dröjde med att berätta för någon vuxen i deras omgivning om misshandeln svarar de:

Jag trodde alla hade det så. Det var mitt liv, så hade jag växt upp i hela mitt liv. (Oskar)

När man var så ung så kände man inte att man hade så mycket annanstans att ta vägen. Det var ändå en trygghet att vara hemma /.../ och då ville i alla fall inte jag sätta dit morsan. (Henrik)

Eget beteende

Med ett undantag har ungdomarnas beteende haft betydelse för beslutet om placering, enligt deras egna berättelser. Den person som är undantagen har placerats på eget initiativ enbart utifrån svåra missförhållanden i hemmet. Ungdomarnas beskrivningar handlar annars om missbruk av alkohol eller narkotika, kriminalitet, ”bråkighet” i hemmet och i skolan eller suicidrisk. För några av ungdomarna har missbruk och kriminalitet hängt samman. Men det finns också exempel på missbruk utan koppling till kriminalitet respektive kriminalitet utan koppling till missbruk. Kriminalitet har, med utgångspunkt från ungdomarnas beskrivningar, inneburit langning, stöld och misshandel. Även om det kan finnas likheter i ungdomarnas berättelser är det viktigt att understryka att varje återberättad livssituation är unik:

Jag knarkade och höll på med droger och sedan åkte jag fast för misshandel och gick aldrig i skolan och jag var bara 14. (Amira)

När jag var 14 år så hade jag självmordstankar och då så tog de hand om mig på psyket och efter det så bestämde jag mig för att sticka hemifrån i stället. (Anders)

De flesta av ungdomarna beskriver skolproblem. Inlärningssvårigheter, skolk, att ha blivit utsatt för mobbning och/eller att uppfattas som en ”bråkig” elev återkommer i ungdomarnas beskrivningar, samtidigt som skolerfarenheterna förstås också varierar mellan individerna:

Jag hade jättemycket problem i skolan /.../ jag fick gå till skolkuratorn /.../ och så fick jag träffa läkare för att dom sade att jag hade ADHD och dom var, jag vet inte riktigt psykologer och terapeuter. Och jag sade jag vill ha hjälp, men det var ingenting som blev nånting. (Madeleine)

I sexan och sjuan höll jag på och skolkade hela tiden. Bråkade med lärare och slogs mycket. Jag började snatta i femman och dricka alkohol i början av sexan. (Fredrik)

När jag kom upp i 2:an, 3:an i grundskolan så började mobbning så vart jag ganska hårt ansatt, så där utvecklade jag en ganska aggressiv attityd. (Jimmy)

En av ungdomarna lyfter dock fram att skolan varit det enda som alltid fungerat väl genom hans uppväxt. Oavsett hur hans livssituation sett ut i övrigt har han skött skolan.

Målsättningen med placeringen

Av den aktstudie som föregick föreliggande studie (Greiff & Borgström 2007) framgick att målbeskrivningar inför ungdomarnas institutionsplaceringar ibland formulerades i ett särskilt dokument i ungdomarnas akter men inte alltid. Målbeskrivningar kunde istället finnas invävd i utredningstexten eller i journalanteckningar. De skiljde sig också åt i fråga om hur detaljerade och konkreta de var. Ett konkret mål kunde till exempel vara drogfrihet medan ett mer visionärt mål kunde vara att komma till insikt och förstå faran med drogmissbruk. I denna studie är det den unges syn på målsättningen med placeringen/placeringarna som beskrivs. Ungdomarnas akter har inte studerats.

Med utgångspunkt från ungdomarnas svar har det varit möjligt att urskilja tre alternativ:

- målsättningen har uppfattats som tydlig och har också varit förankrad hos den unge
- målsättningen har uppfattats som tydlig men den har inte varit förankrad hos den unge
- målsättningen har uppfattats som diffus av den unge.

Det förstnämnda fallet innebär att den unge vid intervjutillfället ansåg sig ha fått en tydlig beskrivning av vilka mål som skulle uppnås under institutionstillfället och var överens med socialsekreterarna om målbeskrivningen. Det andra alternativet beskriver att den unge ansåg sig ha fått en tydlig beskrivning av socialtjänstens målsättning med placeringen, men detta innebar inte att det fanns ett samförstånd mellan den unge och socialtjänstens företrädare vid tiden för placeringen. Några ungdomar beskrev att de vid tiden för den första (och i flera fall enda) placeringen var ambivalenta till kontakten med socialtjänsten och socialtjänstens insatser, andra var direkt negativa.

För de ungdomar som uppfattat målsättningen som diffus vid tiden för placeringen, var den fortfarande vid intervjutillfället mer eller mindre diffus.

Tydlig målsättning och förankrad hos den unge

En av ungdomarna beskrev sig som aktivt hjälpsökande, dvs. han tog själv kontakt med socialtjänsten, vilket sannolikt påverkade att den beslutade insatsen var väl förankrad hos den unge. Han är den enda av ungdomarna som beskriver att det hela tiden fanns en god överensstämmelse mellan honom och socialsekreteraren i fråga om problembild, syfte med placeringen och insatser.

Tanken från början var att de [socialsekreterarna] skulle hitta ett hem som jag kunde bo i tills jag var 18 eller 20 tills jag kunde flytta ut därifrån. Få liksom en ny familjestart. (Oskar)

Familjehemsidén övergavs i samråd med den unge efter ett misslyckat försök och den unge institutionsplacerades istället, också detta i samråd med den unge.

För andra ungdomar har det ibland funnits tydliga och förankrade delmål under placeringstiden, medan den övergripande målsättningen med placeringen inte varit förankrad eller varit diffus.

Tydlig målsättning men inte förankrad hos den unge

Ett skäl till att en tydlig målsättning inte varit förankrad hos den unge bottnar i olika syn på problemens uppkomst och därmed också på lämpliga insatser. En av ungdomarna berättar att socialtjänsten framför allt såg ett drogberoende och huvudsyftet med placeringen blev därför att hon skulle delta i ett program för att bli fri från beroendet. Den unga själv ansåg både i samband med placeringen och vid intervjutillfället att problemen grundades i dysfunktionella familjerelationer. Hon beskriver hur svårt det var för henne att nå fram till socialsekreterarna med sin version:

De ville ju att jag skulle behandlas för mina drogproblem /.../ För mig var det väldigt svårt att få dem att förstå vilket problem jag hade /.../ Jag använde droger det förnekar jag inte men för mig var drogerna mer som en, hur gammal var jag? 15, 16 började bli vuxen, började experimentera, hitta mig själv, jag vet inte /.../ Sluta med droger hade jag kunnat göra själv vilken dag som helst. (Cecilia)

Ett annat skäl till att målsättningen inte varit förankrad hos den unge hänger samman med att den unge vid tiden för placeringen inte upplevt sin situation som problematisk. En av ungdomarna berättar att han inte hade några tankar på att förändra sitt liv som då var fyllt av droger och kriminalitet. Han hade en egen agenda för institutionsvistelsen som innebar att skapa kontakt med andra ungdomar på institutionen och bygga upp ”ett knarkimperium” som han själv uttrycker det.

Två av ungdomarna problematiserar, med utgångspunkt från sig själva, socialsekreterarnas möjligheter att ta upp en diskussion om målsättning i den uppstressade situation som ungdomarna kan befinna sig inför en placering.

Man vet inte vad man vill man är så där, men ska jag. Det är nästan sådär att man tar pistolen och skjuter sig för det är enklast, för man tycker ändå inte man är värd någonting och det finns ingenting att leva för. (Amira)

Jag kommer ihåg att jag var rätt tom på tankar just då utan målet var att klara av den här tiden och försöka sköta skolan. (Henrik)

Diffus målsättning med placeringen

Diffus målsättning anger att ungdomarna vid intervjutillfället och även i efterhand inte haft en tydlig bild av syftet med placeringen och vad som skulle uppnås genom den. En av ungdomarna svarar:

Jag vet fortfarande inte. Mina föräldrar kan fortfarande inte förklara det. (Madeleine)

I det här fallet upplevde den unga ett flertal sammanbrott i samband med rymningar och senare placeringar förklaras därför av henne som att förhindra fler rymningar.

Som diffus målsättning måste också räknas när ungdomarna beskriver den i mer generella ordalag:

Bli bra antar jag det var väl det som var tanken eller, jag antar det att jag skulle sluta [missbruka].(Amira)

Ja det var det här vuxenstödet som soc efterfrågade och lite...lite träning med det här att städa och sådär. Närhet av vuxna människor som höll tyglarna lite. (Henrik)

Svaren från flera av ungdomarna tyder på att placeringarna mer har uppfattats som en följd av hur deras situation såg ut vid placeringstillfället än som en planerad insats för att uppnå ett konkret mål. Om den unge till exempel har begått någon kriminell handling verkar placeringen ha betraktats som en påföljd av handlingen. Påföljd och målbeskrivning flyter så att säga ihop i ungdomarnas svar.

En kritik som framförs av en av ungdomarna är att målen inte tydligt angav vad som skulle uppnås och inte heller vad som skulle vara nästa steg efter placeringen:

En av de sakerna som var värst under hela den här tiden var den här ovissheten att inte veta hur länge ska det här pågå vad händer sedan. Man vill ju ha problemmål när man vet att man har en placering kanske ett år framför sig så vill man ju ha något mål att sträva mot. Men det fick jag ju aldrig, det var ju väldigt luddigt med vad som skulle hända sedan. (Cecilia)

Inflytande och delaktighet

Socialtjänstlagen föreskriver att barnets inställning ska klarläggas så långt det är möjligt, när en åtgärd rör barnet. I likhet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) anger socialtjänstlagen att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. Samma formulering återkommer i LVU, dvs. att den unges inställning så långt som möjligt ska klarläggas. Även här föreskrivs att hänsyn ska tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad.

Vid intervjutillfället tillfrågades ungdomarna om hur de såg på inflytande och delaktighet under den process som inletts med att en utredning påbörjades och avslutats med att ungdomarna flyttade in på institutionen. Inflytande och delaktighet kan här sägas rymma såväl formella som informella aspekter. En formell aspekt är om ungdomarna fått läsa den utredning som föregått placeringsbeslutet. En mer informell aspekt handlar om huruvida ungdomarna upplevt att de blivit lyssnade på och i vilken mån de upplevt att de kunnat påverka besluten. Ungdomarna har också berättat om sina upplevelser av delaktighet respektive brist på delaktighet i förberedelserna inför placeringen och hur själva flytten gick till.

Inflytande och delaktighet i relation till utredningen som föregick placeringsbeslutet

Hälften av ungdomarna berättar att de läst den utredning som föregick placeringsbeslutet, hälften säger att de inte läst någon utredning. Två av ungdomarna berättar att de i efterhand fått möjlighet att läsa utredningen. En av dem fick efter avslutad samhällsvård ”en massa papper” skickat till sig. Ingen av dem hade vid intervjutillfället läst utredningen. En av dem säger att han inte riktigt orkat, den andra att han velat vänta:

Jag vill vänta med det tills jag kommer bort från soc, då vill jag kunna läsa igenom den, skratta lite och sedan stänga igen den boken för gott. (Oskar)

Att dessa två personer inte hade läst utredningen som låg till grund för respektive placering kan kanske ha att göra med att den skett i samförstånd med dem. De beskriver båda en tillit till socialsekreterarna som gjort utredningarna.

Att ungdomarna har läst och kunnat kommentera utredningen behöver inte innebära att de känt sig delaktiga i besluten. Flera tar upp att den föreslagna placeringen beskrevs för dem som oundviklig, ibland också med ett underliggande hot om att de annars skulle omhändertas enligt LVU. Här kan samtidigt nämnas att en av ungdomarna som placerades enligt LVU, beskriver sig som förhållandevis delaktig och lyssnad på under utredningstiden. Ungdomarnas beskrivningar visar således att inflytande och delaktighet inte nödvändigtvis handlar om huruvida den föreslagna placeringen grundades i SoL eller LVU, utan det tycks vara väl så viktigt vilka påverkansmöjligheter ungdomarna upplevt att de haft i den givna situationen. I fråga om val av institution verkar de flesta ungdomar inte ha getts några valmöjligheter. Även här utgör de två ungdomar som beskriver att placeringen skett i samförstånd undantag:

Jag bodde i fosterfamilj då, så vi hade varit här och kollat jag, min mamma, min foster-mamma och X [socialsekreteraren]. Vi hade varit nere och kollat innan och det var jag själv som tänkte att ok det här skulle jag kunna flytta till. (Tomas)

Några av ungdomarna problematiserar samtidigt förutsättningarna för delaktighet. En av dem lyfter fram hur svårt det är att förstå vad det hela handlar om när man är i de yngre tonåren. Här kan påminnas om hur de två ungdomar, vars livsberättelser återgetts tidigare, beskrev inbyggda svårigheter vad gäller delaktighet under ett pågående missbruk (båda har fått läsa och kommentera utredningarna som ledde till ett placeringsbeslut):

Tidigare då från 13-års ålder /.../ hade jag alltid synpunkter. De hade missuppfattat allt men det hade ju mycket med min missbrukarroll att göra. Jag skyllde ifrån mig det var aldrig mitt eget fel och så vidare. (Jimmy)

Jag har ju fått höra vad de säger och sedan får ju jag säga någonting, jag har fått se allting som de har sagt. Men sedan om jag inte tycker att det stämmer så spelar det ju ingen roll, utan då står bara mitt utlåtande: X [namnet på den unga] säger att det inte stämmer, men vem är det som tror på mig när jag är 16? Och bara skriker, det är ju så. Samtidigt som jag förstår dem för jag ljög konstant. (Amira)

Man kan förstås ha läst, eller önskat att man hade läst utredningen av andra skäl än att vara delaktig i beslutet. Ett sådant skäl som några av ungdomarna tar upp är att få veta vad som skrivits om den egna personen:

När jag hade bott på X [den andra institutionen] och flyttade till Y [den tredje institutionen], då hade X skrivit, och då får man stryka under vad som är rätt och fel och hur dom har tolkat det /.../ då sade dom på Y bara "det är skit samma, det är ändå ingen som bryr sig, det spelar ingen roll". Men för mig spelar det roll. /.../ Till slut jag vet att det var en gång, då fick jag sitta och stryka under vad som var fel och vad som hade hänt. Tror inte du att ett halvår senare så hittade jag grejerna i pappersåtervinningen [på institutionen] /.../ Då hade dom sktit i att skicka tillbaka och inte ens sagt nånting. Det kändes ganska...kasst. (Madeleine)

I anknytning till frågan om delaktighet under utredningstiden kan också nämnas att två av ungdomarna tar upp att de fick ett gott stöd av sina advokater. En av dem anser att advokaten till och med var den enda person som hon kände stöd ifrån.

Delaktighet under förberedelserna inför, och vid flytten till, institutionen

Med ett undantag har ungdomarna varit mer eller mindre negativa till beslutet om placering. Vid omplaceringar har förstås ungdomarna varit mer förberedda på vad institutionslivet kan komma att innebära än vid den första placeringen. Hur väl förberedda ungdomarna känt sig varierar, men oavsett förberedelser rymmer de flesta beskrivningarna känslor av osäkerhet, nervositet och övergivenhet, ibland också desperation och uppror.

Jag kommer ihåg precis timmarna innan jag skulle flytta in där och då kändes det riktigt, riktigt dåligt. Man kände vad ska hända nu och så släppte man i princip allting. (Henrik)

En av ungdomarna berättar samtidigt om den orealistiska bild som hon införlivade av institutionslivet, i samband med att hon besökte den institution där hon skulle placeras:

Jag trodde att det skulle vara ganska soft faktiskt, för första gången som jag kom till ett ställe det var ju till ett flickhem. Då när jag kom och hälsade på första gången då var det så här, det var hästar och du får jättemycket veckopeng och du får nya kläder och det här är ditt rum och vi kan ordna det hur du vill och du får rida och du vet. Jag bara det är ju skitschysst för jag bråkade ju hela tiden med mina föräldrar, jag ville ju inte ens bo hemma. Så för mig yes vad skönt, det var ju den bilden jag hade, som en semestergrej som att bo hemma men ändå bättre jag kunde få pengar. Jag fick ju aldrig pengar av min mamma för hon visste ju vad det skulle

gå till och helt plötsligt du får så här mycket i veckopeng och du får det här och vi gör om ditt rum, `wow`.

Den unge berättar vidare att hon blev utslängd efter två dagar, sedan hon bjudit alla på behandlingshemmet på droger.

Den mest dramatiska berättelsen av hur flytten från hemmet till institutionen kan gå till rymmer starka upplevelser av svek:

Dom kom bara och hämtade mig. Dom var sex stycken som kom och slet ut mig ur lägenheten medan jag slog och sparkade, och sade ska vi åka en sväng?/.../ När vi sitter där i bilen sitter jag och skriker halvvägs till X [institutionen] och när jag inte orkar skrika längre säger dom `men vi ska bara åka och kolla på det här stället och se vad du tycker, stanna här några dagar och sen får vi se om du vill bo kvar eller inte`. Men där blev jag kvar någon månad fast jag inte ville. /.../ min biologiska mamma var också där [med i bilen] och hon bara "Nej, men vi ska åka en sväng" /.../ dom gaddade ihop sig (Madeleine)

En annan av ungdomarna beskriver också situationer utan valmöjligheter men lyfter samtidigt fram i sin beskrivning att en sådan situation kan hanteras på olika sätt:

Jag hyser inget agg mot socialsekreteraren, hon jobbade väl så som hon trodde var bra och om jag sätter mig in i hennes perspektiv, så tycker jag att hon jobbade helt rätt. Men ingen information om hur det skulle fungera, det var ju ingen som berättade det egentligen hur det skulle vara på X [den andra institutionen som den unge var placerad på]. När jag skulle till Y [den första institutionen som den unge var placerad på] då jag var i häktet var det min advokat som hjälpte mig väldigt mycket, hon hade väldigt aktivt letat efter ett HVB-hem som jag kunde sitta på i väntan på rättegång. Hon ansåg att det var väldigt skadligt för mig att sitta på häktet så hon informerade mig om Y väldigt bra tycker jag så att jag hade en bra bild. Jag tänkte att det är väl bättre än häktet i alla fall, så där var det jättebra. (Jimmy)

Två av ungdomarna har erfarenhet av att hämtas av Transporttjänst för transport till institutionen. Båda beskriver resan som mycket kränkande:

Vi ungdomar, vi är ju ändå inte straffade för något brott när vi åker. Så det gjorde att jag fick åka med människor som skulle häktas och till fängelse. /.../ Då känner man sig verkligen dålig och kriminell när man satt i den där bilen med svarta rutor. (Cecilia)

Jag fick reda på det samma dag. "Du ska packa dina saker för i eftermiddag tar vi flyget till X [den nya institutionen]". /.../ Jag packade mina saker och drog /.../ men då fick jag akut LVU /.../ då fick jag ju sitta på polisstationen tills dom eskorterade mig till Arlandapolisen /.../ Jag kommer ihåg, jag hade en rosa liten munktröja och jag hade jättelångt blont hår, osminkad med mjukisbyxor och gypadojor. /.../ Det kändes ju verkligen sådär också att komma först med två poliser, sen stå inne på Arlanda vid gaten och byta av till TPT [Transporttjänst]. /.../ Stora snubbar, dom är inte poliser. /.../ Och jag fick gå på först i planet, gå förbi alla som stod där vid gaten med handklovar och allting. Gå och sätta mig längst bak. (Madeleine)

Avbrott, sammanbrott och omplaceringar

Vinnerljung, Sallnäs och Kyhle Westermark (2001) visar i en studie om sammanbrott vid tonårsplaceringar att ju äldre barnen var när placeringen gjordes desto större var risken för sammanbrott. Av studiens resultat framgår att det framför allt var den unge själv eller vårdmiljön som utlöste sammanbrottet. Den aktstudie som föregick denna studie (Greiff & Borgström 2007) visade att nästan lika många sammanbrott skedde på institutionens initiativ som på den unges. Enligt Vinnerljung, Sallnäs och Kyhle Westermark (2001) bör socialtjänsten redan inför en placering granska och problematisera både ungdomars och föräldrars samtycke, för att förhindra sammanbrott. Som tidigare framgått problematiserar flera av de intervjuade ungdomarna i denna studie själva sitt samtycke i de fall de varit placerade enligt SoL. Deras samtycke har getts i en situation där de själva uppfattat att de skulle komma att bli placerade enligt LVU om de inte gav sitt samtycke.

Flertalet av ungdomarna berättade vid intervjutillfället att de hade vistats eller varit placerade i ett annat hem innan de institutionsplacerades. Det kunde vara i sommarfamilj, kontaktfamilj, jourhem och/eller familjehem. De ungdomar som tidigare vistats i familjehem beskrev olika skäl till att placeringen avslutats. I ett fall fortsatte den unga att använda droger i familjehemmet, i ett annat fall började den unga att, som han själv säger, ”festa” i den nya omgivningen, något han inte gjort dessförinnan. En familjehemsvistelse avslutades därför att den unge och familjehemmet inte fungerade tillsammans:

Det största problemet som jag kan säga idag när jag kollar tillbaka, det var att de försökte uppfostra mig. Och det gör man inte med ett barn som vuxit upp på ett helt annat ställe som helt plötsligt kommer till en ny familj. (Oskar)

I det sistnämnda fallet uttalar sig den unge positivt om socialtjänsten som gjorde en snabb omplacering, som han både då och vid intervjutillfället tyckte var helt rätt. Samtidigt blev han förvånad över den snabba lösningen, eftersom han var van vid att konflikter löstes med våld. Mot bakgrund av ungdomarnas berättelse verkar det som att endast få fullföljde institutionsplaceringen helt enligt planerna. För flertalet blev det mer komplicerat. Ungdomarna beskriver såväl sammanbrott som omplaceringar. I de allra flesta fall har det handlat om att ungdomarna inte skött sig enligt institutionens regler eller har rymt från institutionen. I något fall har skälet till omplacering grundats i att institutionsvården inletts med en tillfällig placering eller att institutionen lagts ned.

Amira, vars livsberättelse innehöll vistelser på sammanlagt på tolv institutioner, beskriver alla de sammanbrott som förekom som att hon blev utslängd och säger själv att hon fått uppleva alla slags behandlingsmetoder på såväl HVB-hem som § 12-hem. På den tolfte och sista institutionen bröts mönstret. Där blev hon sedd på ett vis som hon tidigare aldrig upplevt, berättar hon och exemplifierar genom att beskriva institutionens föreståndare:

Hon verkligen brann för att hjälpa människor och hade verkligen värme när man såg henne. Det var verkligen såhär ja, hon lyssnade. (Amira)

Kontakten med familjen under placeringstiden

I en undersökning gjord av Lundström & Sallnäs (2009) ombads såväl familjehemsplacerade ungdomar som ungdomar placerade i HVB-hem att besvara frågor om hur ofta de träffade sina ursprungsfamiljer och hur de ville att kontakten skulle se ut. Sammanlagt 147 ungdomar (13-18 år) i HVB-hem besvarade frågorna. Det visade sig att nästan två tredjedelar av HVB-ungdomarna ville ha mer kontakt med sina syskon (hel- eller halvsyskon). Bland de ungdomar som träffade sina föräldrar mycket sällan eller aldrig ville en majoritet inte ha en utökad kontakt. Däremot ville ungdomarna som hade jämförelsevis mycket kontakter med en eller båda föräldrarna ha ännu mer kontakt. Resultaten visade inte något samband mellan ungdomarnas psykosomatiska besvär och kontaktfrekvens. Däremot mådde de ungdomar som önskade mer kontakt med ursprungsfamiljen sämre än andra. Lundström & Sallnäs understryker att undersökningens resultat bland annat visar hur viktigt det är att fråga ungdomarna själva om hur de vill ha det.

I föreliggande studie har drygt hälften av ungdomarna lyft fram att det var viktigt för dem att behålla och i vissa fall förbättra relationen med sin familj. Flera av dem understryker att kontakten med familjen var nödvändig för att orka med institutionslivet.

För mig var det jätteviktigt med min familj, de var som jag brukar kalla det; pysventilen jag fick ösa ur mig lite skit och de fick lyssna och de förstod ju att jag var frustrerad över situationen. Så att det stödet de gav mig var ovärderligt. Det var mycket det som fick mig att palla med att sköta mig, så som jag gjorde därinne. Annars hade jag garanterat klippt till någon förr eller senare. (Jimmy)

Inte minst var det viktigt att föräldrar och i flera fall syskon besökte dem på institutionen. För en av ungdomarna var det enbart syskonen som upprätthöll familjekontakten och bland annat besökte honom på institutionen.

Några av ungdomarna är kritiska till hur besöken i deras fall omgärdats av regler:

Jag tyckte att när mina föräldrar hälsade på kunde vi få gå på en liten promenad och prata en liten fri stund. Men där kunde det också vara så att de [personalen] blev helt tokiga, ni måste säga vart ni går och skynda er hem. Och där kände ju mina föräldrar en total maktlöshet. (Cecilia)

Motsatsen, det vill säga en önskan om att inte få besök av familjen under institutionsvistelsen, uttrycks av några av ungdomarna. Olika skäl anges. För en av ungdomarna handlade det om att han efter varje besök kände sig som familjens ”svarta får”. Två av ungdomarna beskriver sin tveksamhet till att överhuvudtaget behålla kontakten med föräldern/föräldrarna. I det ena fallet var det fysiskt misshandel som ledde till placeringen och vid intervjutillfället säger den unge:

Jag har haft kontakt och det har varit på gott och på ont mer ont än gott. Visst vi är kompisar men det har kostat en hel del. [Socialtjänsten] försökte reparera skadorna som hade skett och de har fortfarande inte läkt och de kommer nog aldrig att läka. (Oskar)

I det andra fallet hade den unga hellre velat behålla kontakten med en familj där hon tidigare hade bott, eftersom hon upplevde ett stöd från dem till skillnad från sina biologiska föräldrar. Hon berättar att hon istället var tvungen att ha telefonkontakt med föräldrarna varje vecka och träffa dem ungefär en gång i månaden.

Tre av ungdomarna beskriver erfarenheter av behandlingsinsatsen familjesamtal eller familjeterapi. För två av dem betydde familjesamtalen att positiva förändringar skedde i fråga om familjemedlemmarnas relationer till varandra, vilket bland annat innebar att den unga och föräldern/föräldrarna började förstå varandra bättre:

Då fick jag höra lite vad hon [mamman] kände, hon fick höra vad jag kände utan att vi avbröt varandra och skrek till varandra. Utan det var någon annan som sa att nu är det din tur och nu är det din mammas. Annars är det så lätt att man skyller på varandra, så det var jättebra faktiskt att vi fick en chans att säga allting vi kände och ville. (Amira)

Den tredje personen tar upp enbart negativa erfarenheter av familjeterapin. Under familjeterapin lyftes den misshandel som den unge utsatts för upp, men den unge är övertygad om att han och hans mamma inte har förutsättningar att arbeta sig fram till en bättre kontakt:

Det kommer aldrig att gå och det vet vi båda två. Det är inte värt att försöka och tillräckligt många gånger har vi försökt och har blivit skadade av det, båda två. (Oskar)

Skolgång under placeringstiden

Socialstyrelsen har i en rapport (Socialstyrelsen 2010) redovisat att låga eller ofullständiga betyg från årskurs 9 ökar risken för framtida psykosociala problem. Omvänt är frånvaron av skolmisslyckanden en stark skyddande faktor. Insatser för att förbättra skolresultaten för exempelvis barn och ungdomar i samhällsvård är således viktiga för att deras framtidsutsikter ska förbättras.

Som tidigare nämnts berättade de flesta av ungdomarna vid intervjutillfället att de hade negativa erfarenheter av skolan innan de placerades. Några beskrev hur de utsatts för mobbing. Andra beskrivningar handlade om dyslexi och/eller koncentrationssvårigheter. Många av ungdomarna hade betraktats som bråkiga i skolan. Flera beskrev skolk, och det var inte ovanligt att ungdomarna hade slutat gå till skolan vid tidpunkten för placeringen. En av dem som skolkade mycket beskriver dock sig själv samtidigt som en som alltid haft mycket lätt för sig i skolan.

En av ungdomarna skiljer sig från de andra i sin beskrivning. För honom har skolan istället varit det enda som alltid fungerat. Det har gått bra i skolan och oavsett hur hans livsomständigheter sett ut har han alltid skött skolan:

Skolan har alltid varit det jag fallit tillbaks på när allt annat går åt skogen. /.../ Skolan har alltid varit bra för mig /.../ Jag har aldrig varit skoltrött. (Henrik)

I några fall har ungdomarna gått kvar i samma skola även efter placeringen. Någon har gått i en till institutionen närliggande skola. För de flesta av ungdomarna har dock skolan funnits på institutionen. Några av ungdomarna beskriver hur institutionsplaceringen blev ett hinder för fortsatt skolgång. För andra skapade den istället möjligheter till att fullfölja skolgången och

till bättre betyg. Det kan förstås ha att göra med hur skolgången arrangerats och bedrivits på varje institution. Men bland de intervjuade ungdomarna finns två personer som vistats och gått i skolan på samma institution. Dessa två beskriver olika upplevelser av skolgången. Den ena menar att han inte lärde sig så mycket som han skulle ha gjort i en vanlig skola. Han beskriver sig själv som en som haft lätt för sig i skolan. För den andre, som beskriver tidigare skolsvårigheter, blev uppläggningsen av undervisningen på institutionens skola en mycket positiv upplevelse, vilket innebar kraftigt höjda betyg.

Begränsad eller utebliven skolgång

Flera av ungdomarna framför kritik mot att deras möjligheter till skolgång begränsats genom institutionsplaceringen. I två fall beskriver ungdomarna regler på institutionen som inneburit att de inte tillåts gå i skolan förrän de skött sig under en längre period på institutionen. I det ena fallet dröjde det därför nästan ett år innan den unga fick börja i skolan. I det andra fallet uteblev skolgången.

En av ungdomarna är kritisk till att hon enbart erbjöds att läsa två kurser på gymnasienivå trots att hon själv ville läsa in gymnasiet:

Det är självförvållat allting att jag hamnade i den här svängen, på ett eller annat sätt. Men att jag missade skolan tycker jag inte är juste och det hade jag inte gjort om jag varit kvar hemma. (Cecilia)

En av ungdomarna som gått i skola på institutionen är kritisk till att ungdomarna inte fått gå i skolan med andra ungdomar utanför institutionen:

De hade en sådan där skola för dem som sitter inne, sitter på hem. De ville inte blanda oss bland andra, så vi var hundar. (Baram)

Oförändrad eller förbättrad skolgång genom placeringen

För speciellt två av ungdomarna blev skolgången under placeringstiden en mycket positiv upplevelse. I båda fallen hade skolgången före placeringen varit problematisk. Båda lyfter fram betydelsen av hur undervisningen var upplagd och vad det innebar för deras möjligheter att få mycket bättre betyg än tidigare.

I åttan i högstadiet fick jag 40 poäng och när jag slutade nian här hade jag 210 poäng. (Thomas)

Under tiden [på institutionen] så gick jag ju i skola där och läste upp. Hemkunskap fick jag VG i, matte VG, engelska VG, vi hade ju svenska, engelska, matte det var ju det man skulle läsa, för de som inte hade gymnasiekompetens. /.../ Det började lite grann på X [den tidigare institutionen] så fick jag intresse för att laga mat. Började inse att fan det var ganska kul det här och då frågade jag personalen/.../ kan inte jag få vara med mera i köket om det finns någon möjlighet att du kan sätta betyg på mig. Och då kollade de upp det och sa att det är ok. Så att jag läste upp till vg i hemkunskap och det var ju väldigt kul faktiskt. (Jimmy)

Den unge som beskrev skolan som det han alltid fallit tillbaka på kunde fortsätta sin gymnasieutbildning i samma skola trots att han blev placerad. Han trivdes aldrig på den institution han placerats, men trots detta klarade han av att sköta skolan, vilket han noterar nu i efterhand:

Konstigt att...ibland när jag ser mina dagböcker från ungdomshemmet så här på senare dar undrar man hur man klarade av att fortfarande greja skolan. (Henrik)

Kontakten med socialsekreterarna

Kanske inte så förvånande beskriver de ungdomar, vars placering skett i samförstånd, sina socialsekreterare i positiva ordalag. De har upplevt att socialsekreterarna arbetat för deras bästa:

Jag tycker om mina socialtanter som jag har haft och de har varit jättesnälla och jätteförstående. (Oskar)

Men flera av ungdomarna som varit negativa till placeringen/någon av placeringarna och som också beskriver negativa erfarenheter av sina institutionsvistelser, uttalar sig ändå positivt om socialsekreteraren vid en tillbakablick. Ett uttryck för en god kontakt kan vara att socialsekreteraren hjälpt den unge att förstå något om sig själv. Men vad som framför allt är gemensamt för dessa ungdomar är att de har haft kontakt med samma socialsekreterare under många år. De lyfter själva fram hur viktig just kontinuiteten varit. I efterhand kan de se att deras socialsekreterare stöttat på olika sätt och inte gett upp, trots att ungdomarna ibland återfallit i kriminalitet eller drogmissbruk.

Hon har stöttat mig en del. /.../ Exempelvis när jag hade en stor rättegång /.../ så utarbetade hon en väldigt, väldigt bra vårdplan som förmildrade mitt straff väldigt, väldigt mycket /.../ hon förklarade hur det gick för mig i skolan, att jag bara behövde vuxenkontakt mer, ART-utbildningen, medlingen allt sånt, hon hjälpte mig verkligen för att åklagaren yrkade på slutet ungdomsvård. Det är jag verkligen glad att hon gjorde. Det var väldigt stort. (Henrik)

Amira lyfter fram att hennes socialsekreterare också funnits kvar under perioder när hon själv var ambivalent i kontakten:

Ibland har det varit sådär att dig vill jag inte ha jävla kärring, men jag älskar X det är en underbar kvinna. Hon är mycket viktig för mig. (Amira)

På frågan hur denna socialsekreterare visade att hon inte gav upp svarar den unga:

Genom att alltid komma och fortsätta att besöka mig. För även om det var hennes jobb så vet jag att hon inte hade behövt besöka mig så mycket /.../ hon fortsatte hela tiden att hitta lösningar till mitt problem typ såhär: ja nu har jag hittat ett nytt ställe och jag tror det kommer att funka den här gången (Amira)

Kontinuiteten kan också fylla en funktion i fråga om att bearbeta upplevelser från institutionsvistelsen. För en av ungdomarna blev socialsekreteraren senare hennes kontaktperson vilket blev betydelsefullt för den unga:

Jag fick mina journalanteckningar och grejer nu för två månader sen. Det är nu vi har börjat prata ordentligt om allting. Så det är inte mer än två månader som jag har fått ordentlig bekräftelse på mig själv och på vad som har hänt från en som faktiskt har varit med. /.../ Det har varit väldigt viktigt för mig. Det är en stor grej som har släppt för mig faktiskt. /.../ Jag

stressar upp mig men jag har inte vetat vad jag stressar upp mig över. Men sen när jag har fått den här bekräftelsen så har det lugnat djävligt mycket. (Madeleine)

I citatet ovan syftar ”den här bekräftelsen” på att socialsekreteraren, enligt den unga, på socialtjänstens vägnar bett om ursäkt för att, som den unga själv uttrycker det, hon har blivit felbehandlad.

Vid intervjutillfället hade några av ungdomarna fortfarande kvar kontakten med samma socialsekreterare som funnits med under tiden som de var placerade. För någon var kontakten mer regelbunden medan det för någon annan handlade om att träffas och fika någon gång då och då.

En av ungdomarna som bytt socialsekreterare vid flera tillfällen beskriver istället kontakten med socialsekreterarna så här:

Jag tycker alla är likadana. (Baram)

Några av ungdomarna är även vid en tillbakablick mycket negativa såväl till omhändertagandet, placeringen/placeringarna och till socialsekreterarnas bemötande och insats. En av ungdomarna beskriver till exempel hur hon känt sig motarbetad istället för hjälpt av de insatser som gjorts:

Min uppfattning är att många socialsekreterare har gått sin skola och har läst på, pluggat. De har inte sett så mycket i verkligheten. Det är ofta ett glapp i kontakten med soc. De känns som tråkiga gamla tanter ungefär som inte har sett någonting i livet. /.../ Jag tycker det är väldigt skönt att slippa dem faktiskt. /.../ Jag hade ju mina mål, mina uppsatta mål. Jag ville hem, jag ville ha en egen lägenhet /.../ Jag ville börja plugga. Jag tycker idag att jag har nått de målen ganska mycket på eget initiativ. Det har jag kämpat för hela tiden. Soc har ju hela tiden sagt att nej vi får ta en sak i taget och det här kan ta tid. (Cecilia)

Besök av socialsekreteraren på institutionen

Ungdomarnas beskrivningar av socialsekreterarnas besök på institutionen visar på skilda uppfattningar i fråga om besökens meningsfullhet. I några fall har det handlat om hur förutsättningarna för besöken sett ut på institutionen. Hur svårt det är att berätta för socialsekreterarna hur man har det när personalen är med tas upp av två av ungdomarna.

Man märkte rätt snabbt när man kom dit [till institutionen] att man pratade inte om saker. (Madeleine)

Svårigheterna att vara uppriktig kan också böttna i den lojalitet som uppstår mellan ungdomarna.

Då ville man inte säga så mycket /.../ för att då var man ganska ’tight’ med grabbarna som bodde där och kompis med dom också. (Henrik)

Men det finns också beskrivningar av återkommande, meningsfulla möten med socialsekreterarna. Det framkommer också att även telefonsamtal med socialsekreteraren kan upplevas som meningsfulla. Det gäller också i situationer när den unge trivts på institutionen:

För då vet de att deras hemkommun, stad fortfarande finns där för dem. (Tomas)

En av ungdomarna berättar att hon kämpade för att få fler möten till stånd med sina socialsekreterare, eftersom hon ville vara mer informerad och kunna påverka. Att mötena ändå blev så få tillskriver hon socialsekreterarnas arbetsbelastning.

Vad bör socialsekreterare tänka på vid placering av ungdomar på institution?

En fråga som ställdes under intervjuerna var vad socialsekreterare bör tänka på vid placering av ungdomar på institution. Hälften av ungdomarna ansåg att socialsekreterare så långt det är möjligt bör undvika att överhuvudtaget placera ungdomar på institution. Ett skäl är att all slags frihetsberövning som i sin ytterlighet är inlåsning är destruktiv. Tvång skapar en önskan att gå emot allt. Ungdomarna lyfter också fram hur olyckligt det är att placera en person med problem tillsammans med andra med liknande problem:

Att dessutom sätta 10 ungdomar som är kriminella eller håller på med droger eller vad det nu är på samma ställe det är ingen bra lösning. Det är ju bara att kolla på ett fängelse med alla som är där. De blir ännu värre, man packar ihop sig. Det blir någon slags vi emot dem och det är ju olyckligt. (Cecilia)

En person, som inte har en tillstymmelse till att vilja sköta sig, utan vill vara pundare eller kriminell. Då ska man inte sätta dem på hem /.../ för att det blir väldigt lätt att de får nya kontakter där i stället. De använder det till sin egen fördel rent kriminellt och narkotikamässigt. (Jimmy)

En av ungdomarna uttrycker sig drastiskt:

Där det egentligen är föräldrarna det är fel på, så är det ungarna som får skiten för det. (Madelaine)

Flera av ungdomarna understryker hur viktigt det är att socialsekreterarna lyssnar på ungdomarna:

Jag tycker att de ska lyssna mer på själva människan faktiskt. Alltså jag förstår ju att de inte kan lyssna på varenda sak men jag tycker ändå att de ska lyssna lite mer, de behöver inte göra som den personen säger, men lyssna. (Amira)

De ska tänka på ungdomens kultur, vad är hans identitet, vem är han, varför ska de placera honom, vad är det han vill själv. (Baram)

En noggrannare och kontinuerlig kontroll av HVB-hemmen och §12 institutionerna efterlyses också av några, som under intervjuerna beskrivit situationer där personalen, enligt dem, inte alls varit professionella. En annan kritik har varit hur bristen på behandling inneburit att institutionsvistelsen upplevts som förvaring. Kritiken har framförts av ungdomar som varit placerade på flera institutioner och därför kunnat jämföra verksamheter med varandra.

En kontinuerlig koll så att de [socialtjänsten] inte bara skickar in det här är vår behandlingsplan så är det ingen behandling över huvudtaget utan det är bara förvaring. (Jimmy)

Positiva respektive negativa erfarenheter av tillvaron på institutionen

De intervjuade ungdomarna har, som framgått, placerats på institution av olika skäl och grundat på olika lagrum. I ett fall har, som tidigare nämnts, den unge själv önskat en placering som alltså kom att byggas helt på frivillig grund. Motsatsen är den person som placerades enligt LSU på ett §12-hem. De övriga ungdomarna har fått vård enligt LVU eller SoL. Ungdomarnas positiva respektive negativa erfarenheter beskrivs i olika avsnitt.

De flesta ungdomarna är även i efterhand kritiska till att ungdomar överhuvudtaget placeras på institution tillsammans med andra med likartade eller andra problem. De talar om hur berörda de blivit av andras problem och hur svårt det har varit att hantera detta på egen hand. Sammantaget lyfts också fler negativa erfarenheter fram än positiva. Några har i stort sett enbart negativa erfarenheter från tiden på institution. Andra beskriver såväl positiva som negativa erfarenheter. Två personer har övervägande positiva erfarenheter. De beskriver institutionsplaceringen som något av det bästa som hänt dem. En av dessa två hade själv sökt fram institutionen, berättar han, och han ”stormtrivdes”. Av hans beskrivning att döma hade institutionen en hög frihetsgrad och till den unges rum hörde såväl ett eget litet kök som ett badrum

En del av ungdomarna har vistats på flera institutioner och då kan erfarenheterna från dessa variera. I några fall bär ungdomarna med sig mest negativa erfarenheter från en eller flera institutioner, men samtidigt positiva erfarenheter från någon institution.

Stöd att hantera sin livssituation mer konstruktivt

Många av de positiva erfarenheter som lyfts fram har sin grund i att någon i personalgruppen eller ibland hela personalgruppen ”sett” och bekräftat den unge och kunnat stödja henne eller honom i att förstå sig själv och sina reaktioner bättre och samtidigt erbjudit den unge redskap för att hantera sin livssituation på ett mer konstruktivt vis:

Han [kontaktpersonen] förklarade för mig nånting som jag inte trodde på förrän jag testade det själv och det var att ta en smäll, att kunna ha den styrkan att gå därifrån eller springa därifrån och sen ändå känna att det är jag som har vunnit. Så det har jag verkligen fått med mig därifrån. (Henrik)

Det råder inte ett självklart samband mellan positiva erfarenheter av institutionsvistelsen och graden av tvång som den grundat sig på. För en av ungdomarna var den tillfälliga placeringen enligt lagen om slutna ungdomsvård, i väntan på en rättegång, en positiv erfarenhet som skiljer sig markant från hans erfarenheter av den efterföljande placeringen på en annan institution. Under denna tillfälliga placering började han att få verktyg att hantera det som han själv upplevde som sitt största problem, nämligen sin impulsiva aggressivitet:

Jag tog nästan en annan människas liv. Och då klurade jag mycket själv hur jag skulle kunna leva ett normalt liv när jag hade levt ett liv mellan 13-16 års ålder med konstant knarkande, kriminalitet. Så var det ju mycket att man inte visste hur man skulle bete sig, men på X [den första institutionen] visade de mig mycket alternativ, så att du behöver inte leva såhär det finns andra sätt. /.../ Jag lärde mig hantera ilskan och känna igen när den är på väg att komma och hantera den så att det dels inte ska förvärras och dels hur ska jag kunna lösa den

på ett bra sätt utan att ta till kriminella metoder; slå på käften och så vidare. Så där lärde jag mig jättemycket. (Jimmy)

Den unge lyckades också använda sina positiva erfarenheter på den institution han sedan placerades på. Han är kritisk till den andra institutionen men menar att de negativa situationer som han försattes i där satte hans nyvunna kunskaper på prov och dessa visade sig fungera. Han beskriver också hur han fick hjälp att hantera övergången från den första till den andra institutionen

Då började jag spänna mig och lägga på mig den där hårda ytan, jag var väldigt nära att slå ner en annan elev och väldigt nära att slåss med personal också. Men då sa de [personalen på den första institutionen] att vi förstår varför du beter dig såhär det är för att du har en tuff yta för att du ska på ett hårt ställe nu. Jag gjorde det omedvetet. /.../ Det var ofta det var så att de kunde sätta fingret på, jag vet inte hur många gånger jag tappade hakan där. Ja det är klart att det är så. (Jimmy)

Även en av de andra ungdomarna beskriver hur hon senare, i en kritisk livsfas, kunde använda sig av det som hon lärt sig på den sista institutionen hon placerades på:

Jag började tänka så här; 'Shit' jag kanske är den här värdelösa människan som jag har varit hela mitt liv, jag kanske är jävligt dålig, alltså jag började slå på mig själv jättemycket och komma med negativa tankar /.../ Men sedan blev jag sådär att jag går omkring och tänker dagligen att jag är dum i huvudet, att jag är värdelös att jag kommer aldrig att få ett jobb och då kommer jag aldrig att få det. Går man omkring och intalar sig så blir man ju sådär. Så började jag tänka på allt jag gjorde på behandlingshemmet till exempel jag satte upp en lapp med att du är värdefull, du är vacker, du är det och säga det till mig själv konstant varje dag. /.../. Så jag tog det som jag lärt mig på behandlingshemmet och tog med det i min vardag. Jag kände att jag var tvungen faktiskt. (Amira)

Två av ungdomarna tar upp samtalen med psykologen på institutionen som positiva upplevelser. Här fanns det utrymme att prata om känslor och händelser.

Jag tyckte det var skönt att snacka, för hon lät ju en snacka tills man helt plötsligt kom fram till en egen lösning. (Amira)

En av ungdomarna lyfter också fram att psykologen hade "en bra tystnadsplikt", vilket också hade en stor betydelse för henne som annars alltid hade en tanke i bakhuvudet att man fick passa sig för vad man sade.

Positiva upplevelser i kontakten med personalen

Några av ungdomarna tar upp relationen till någon (ofta kontaktpersonen) eller flera i personalen som en positiv erfarenhet. Vad ungdomarna lyfter fram som betydelsefullt varierar från möjligheter att ta upp olika livsfrågor med en vuxen person till vardagligt småprat. Ibland har sådana samtal skett i samband med någon aktivitet man gjort tillsammans med den vuxne:

.. att be om hjälp, söka hjälp både med livsfrågor och skolan och allt i princip. Vi kunde sitta i flera timmar och prata om familjen och om vardagen och vad som helst. (Oskar)

Vi satt och pratade, de [personalen] visste att jag inte kunde sova. Då tänkte dom att det är ingen ide att han är ensam på sitt rum. Så jag satt och pratade med honom eller henne till klockan två tills man var sömnig så gick man och lade sig. Så jag tycker att sådana behandlingshem ska man behålla. (Baram)

En av ungdomarna beskriver till och med den positiva relationen till personalen, och då speciellt till en person, som fullständigt avgörande för hennes fortsatta liv. Hon hade då ett flertal institutionsplaceringar bakom sig:

När jag hade varit på rymmen då visste jag att nu kommer jag inte att få komma tillbaka, ändå fick jag komma tillbaka. Och när jag kom fick jag en kram. Det var sådär, va ska inte du slå mig eller ska du inte göra någonting annat? För man är så van vid att gör man någonting dumt så får man någonting dumt tillbaka men nu gjorde jag någonting dumt men så fick jag en kram för att jag kom tillbaka levande. Det var sådär va, gud, tycker ni verkligen om mig? (Amira)

Övriga positiva erfarenheter

Utöver de beskrivna positiva erfarenheter som mer direkt kan knytas till personer som ungdomarna mött tar några också upp möjligheter att delta i attraktiva fritidsaktiviteter. Det kan till exempel handla om att det fanns hästar på institutionen, att få gå en kurs utanför institutionen eller att få delta i utlandsresor:

Så när jag bodde på X var jag nere i Frankrike och klättrade på Mont Blanc och det är en av mina bästa upplevelser som jag någonsin haft. (Tomas)

En av ungdomarna säger samtidigt att hon själv inte tog emot sådana erbjudanden förrän hon kom till den institution som kom att bli hennes sista och som innebar en vändpunkt i hennes liv.

Att institutionen hjälpte till att skaffa ett helgjobb, nämns också av en av ungdomarna. En annan ser det som positivt att han slapp laga maten själv.

Den värsta tiden i livet

En av ungdomarna beskriver tiden på många av de institutioner hon var placerad på som förlorade år. Flera beskriver vid intervjutillfället institutionsvistelsen som den värsta tiden i deras liv.

Tiden på institutionen var, när jag ser tillbaks på det, min absolut värsta tid i livet, ja det kan jag säga att det var, absolut. (Henrik)

Frihetsberövandet

Jag var inlåst där [ett §12 hem] flera veckor med 10-15 andra tjejer som jag upplevde hade mycket mer djupt rotade drogproblem än jag. Så när ett gäng tjejer som hatar allt blir inlåsta börjar de hata allt ännu mer. Personalen där var inte så jättetrevlig heller. Man var mindre värd, vi som bodde där. (Cecilia)

I vissa fall har ungdomarna varit placerade på låsta institutioner och därmed tydligt frihetsberövade och kontrollerade, men känslan av att vara berövad sin frihet ger också flera ungdomar som varit placerade enligt SoL uttryck för.

Det kan handla om alla regler och rutiner som måste följas. Andra säger till dig vad du ska göra i stort som i smått. Ett sådant exempel kan vara att man inte får vara på sitt rum under dagtid. Här kan det vara av intresse att notera att en av ungdomarna menar att han såg reglerna som strikta men färre och med lindrigare konsekvenser i jämförelse med när han bodde hemma. Den unge är en av de två intervjuade ungdomarna som blivit misshandlad i hemmet. Två av ungdomarna som vistats på låst institution anser att vistelsen i ett avseende ändå varit effektiv. Den har fungerat som ett mycket tydligt avskräckande exempel.

För min del var det bra, för det här djävla skitstället vill jag aldrig mer till och inte något liknande heller. (Jimmy)

Att leva tillsammans med andra problembelastade ungdomar

En negativ erfarenhet som nästan alla lyfter fram handlar om att leva tillsammans med andra problembelastade ungdomar. Det innebar för flera av dem att deras livssituation förvärrades på olika vis istället för att förbättras under placeringstiden. Någon började använda alkohol och droger först i och med den första placeringen, några andra började med tyngre droger. I några fall förstärktes det kriminella beteendet. En av ungdomarna berättar till exempel att han under institutionsvistelsen tillsammans med andra ungdomar började planera för att bygga upp narkotikaförsäljning. När de senare skrevs ut från institutionen fullföljde de planen att tillsammans sälja narkotika.

Ungdomarna lyfter också fram den psykiska påfrestning som det innebar att dagligen konfronteras med andra ungdomars problem.

Vi var väl fem med olika bakgrund. En kille med hepatit b och c och heroinmissbrukare, sånt där hade jag aldrig sett innan. Och dels får man ju lära sig en väldig massa och det pratas väldigt mycket bland ungdomarna och sedan på något vis tar man ju del av varandras problem. Så om en mår dåligt och tycker si och så, så gaddar man ihop sig på något vis. (Cecilia)

Varför ska en människa som försöker ta livet av sig konstant vara med mig, jag fick ju de tankarna och hon fick mina tankar om droger. /.../ Jag träffade andra människor som höll på med tyngre droger som gjorde att jag började injicera heroin. För att de var där med mycket tyngre problematik och jag drogs till det. (Amira)

Det var två kriminella och en kille som hade skolkat mycket. /.../ Så hade jag stannat kvar på utredningshemmet så hade jag väl blivit som de andra killarna på utredningshemmet. (Anders)

En av ungdomarna beskriver i det sammanhanget hur han försökte tipsa personalen om att de flesta ungdomarna på institutionen, använde narkotika. Skälet var att han själv var rädd för att dras med. Av svaret förstod han att han inte kunde räkna med personalens hjälp:

Det [att använda narkotika] har jag aldrig gjort, och det känner jag bara att det vill jag inte utsätta mig för. Så då var det mycket att ska du hänga med ut och ta en liten braja eller

ecstasy. Personalen där verkade till en början ganska strikta /.../ så att jag sade till dom att skulle ni köra ett urinprov på det här stället så skulle ni verkligen få skicka ut folk för det här är inte alls som det ger sken av. Och då reagerar dom på ett väldigt konstigt sätt, på ett väldigt främmande sätt, och då säger dom att ja vi vet att det är så, men du ska nog inte tjalla så mycket /.../ Personalen strukturerade väl upp om dom hade med sig droger hem, då blev det ju en polisutredning, men så länge dom inte behövde se det så var det locket på. (Henrik)

Negativa upplevelser av personalen

Många av ungdomarna lyfter fram negativa erfarenheter som grundas i personalens bemötande av dem. En del av kritiken kan sammanfattas som maktutövning, ofta då i bemärkelsen bestraffning, ibland kollektiv, gestaltat bland annat genom att olika förmåner dragits in eller genom ökad inlåsning.

Som straff för det fick vi inte röka, alla rökte ju fyra om dagen så det var inte mycket. Och att då ta bort det sista man hade, att få röka fyra om dagen, det var inte roligt det var totalt kaos där inne. Folk låg på sina rum och bankade och själv mådde man inte ett dugg bra man kunde inte sova eller någonting. (Cecilia)

En av ungdomarna beskriver hur hon kunde bli inlåst i en cell när hon blev ”förbannad” på personalen. Ibland kunde inlåsningsen pågå i flera dagar, berättar hon. På frågan om inte någon i personalgruppen reagerade när hon utsattes för en sådan behandling svarar den unga:

Nej de är ju med varandra. De lyssnar inte på någonting. Om man säger någonting är det ingen som tror en /.../ Man är redan dömd av dom att vara en bråkig och jävlig unge så att de bryr sig inte om det man säger. (Amira)

En av ungdomarna tar upp en situation på en av de institutioner hon vistats på, som gjorde henne mycket rädd. Enligt den unge hade endast en av de anställda adekvat utbildning. Hon beskriver den övriga personalen som personer som inte kunde prata med ungdomarna utan som istället ”kunde ta tag i en och slänga runt med en”. Grundat på hennes beskrivningar av institutionslivet kan personalens förhållningssätt betecknas som förhållandevis hårt och ibland gå till ytterligheter. Här följer hennes berättelse om situationen som skrämde henne:

Vi [den unga och en man i personalen] hade bara bråkat sådär fram och tillbaka flera gånger, men jag fortsatte att stå upp för vad jag tyckte och tänkte, och då vet jag att då dunkade han in mitt huvud i en vägg inne på kontoret så att jag blir helt dåsig och grejer, sen så tar han struhtag och släpar mig in på mitt rum och där sätter han, jag hade såna där gamla fönster, såna som man vrider på /.../ det var såna här spetsiga kanter både uppe och nere, och då satte han mitt bakhuvud mot en av dom kanterna och ska slå. /.../ precis då skulle han [en av ungdomarna som hade städjour] in och kolla allas rum, /.../ då ser han X [mannen i personalen] stå där och jag hade slutat gråta, jag bara blundade. Och då började X gråta, han bara stod och bölade och sen sprang han bara därifrån. Sen såg vi inte X på tre månader, han försvann bara. (Madeleine)

På frågan varför hon inte själv berättade om händelsen för socialtjänsten svarar hon:

”Därför att han sade att om jag skulle berätta det för någon så var det ingen som skulle tro på mig för att han skulle göra så här, han skulle tvinga mig att bo där flera månader till och så skulle han göra mitt liv till ett helvete både fysiskt och psykiskt och sen så till slut när han brutit ner mig totalt så skulle han gå och säga till soc att jag var psykiskt störd och dom skulle låsa in mig på psyket. Och jag vet att han har brutit ner folk så totalt förut också. (Madeleine)

Hon avslutar med att berätta att hon fått mycket stöd inom ett öppenvårdsprojekt hon deltagit i efter institutionsplaceringen, vilket inneburit att hon vågat berätta för projektets personal om ovanstående och andra situationer på institutionen.

Men det finns också ett exempel på att ungdomarna vågat gå vidare efter att ha bestraffats. En av ungdomarna beskriver hur han tillsammans med de andra placerade ungdomarna skrev till Statens institutionsstyrelse sedan de utsatts för en kollektiv bestraffning på ett s.k. §12-hem:

Vi blev inlåsta i 24 timmar på våra rum, så det var kollektiv bestraffning /.../aktiviteter som att gå på gym det blev indraget under en vecka för oss, för att X [en av de placerade ungdomarna] hade betett sig. Då skrev vi till SiS och sa att det här är kollektiv bestraffning vilket är olagligt i Sverige, för att vi kollade upp det med våra advokater och frågade får de verkligen göra såhär, så skrev vi brev med underskrifter. /.../ Dels så fick ju chefen för X [institutionen] repressalier för det och åthutning av dom och vi fick en skriftlig ursäkt, så att det var ju jättebra, men skoja om att vi hade problem med att få iväg det där brevet. Vi gav det till personalen och sa att det där ska iväg till SiS, det skickades aldrig. Det slutade med att jag fick ge det till min advokat för att hon skulle skicka iväg det. Då kom det iväg. (Jimmy)

Flera av ungdomarna beskriver också hur de upplevt att personalen sett ner på dem och varit allt annat än stödjande och bekräftande.

Personalen där påminde alltid om att vi var dömda, vi var brottslingar, kriminella och punda-re och så vidare. (Jimmy)

Det kommer inte att bli någonting av dig i alla fall. Det var flera stycken som sa det till mig. Att man kommer att dö i missbruk, det är inte det man vill höra när man är 17. (Amira)

En av ungdomarna är kritisk till att personalen ville pressa henne till samtal. Hon upplevde ett missnöje hos personalen när hon inte var intresserad av att öppna sig. Som tidigare nämnts i återgivningen av Jimmys livsberättelse kände han sig sviken i en situation där en i personalgruppen förde vidare till alla vad han sagt i ett, som den unge trodde, förtroligt samtal.

Övriga negativa erfarenheter

Några ungdomar lyfter fram bristen på meningsfulla aktiviteter som en negativ erfarenhet från institutionstiden. Det finns exempel där bristen på aktiviteter har presenterats för den unge som att hon eller han behöver ”landa” på institutionen innan aktiviteterna börjar. Ett annat exempel som utspelar sig på en låst institution handlar om hur det dagliga livet på institutionen var upplagt, enligt den unge:

Man gör ju ingenting, vad är det man gör: typ man går upp, så sitter man framför tv:n och äter frukost eller så spelar man kort. Personalen, jag har aldrig varit med om någonsin att de har brytt sig och suttit bredvid och spelat och lite såna där saker. (Amira)

Ett annat exempel på besvikelse över bristen på meningsfull tillvaro på institutionen handlar om den unge som blev utlovad ART-behandling, något som sedan inte visade sig motsvara verkligheten, enligt honom. Till saken hör att han själv önskade att bli placerad på en institution som utgav sig för att arbeta med ART. Så här beskriver han sin besvikelse över personalen:

ART, som jag har fått lära är ju modellering, de ska vara förebilder för oss; såhär ska ni betera. Om vi hade betett oss som personalen, då är det ju inte konstigt att man faller tillbaka i kriminalitet faktiskt. (Jimmy)

Slutligen kan nämnas att en av ungdomarna tar upp hur olyckligt det är när personalgruppen består av betydligt fler män än kvinnor.

Det blev ju så svårt om det var en tjej som jobbade och så jobbade hon fyra veckor och var ledig två, då har man ju ingen att ty sig till. (Madeleine)

Vissa institutioner skriver alltför lättvindigt ut antidepressiv medicin, berättar en annan av ungdomarna.

För mig var det ju bara bra, tyckte jag då. Jag fick antidepressiva och det känner jag idag att det var helt värdelöst att få. /.../ Jag blev ju helt ingenting, jag kände ingenting och jag gick ner jättemycket i vikt för det fungerade på det sättet att ämnesomsättningen, jag har redan hög ämnesomsättning. Jag kände ingenting, gjorde ingenting. Helt sådär blank (Amira)

En av ungdomarna är mycket kritisk till de stenhårda träningspass som förekom varje dag på en av de institutioner hon var placerad. Enligt henne har den hårda fysiska träningen medfört att hon fått bestående skador som exempelvis återkommande värk.

Omgivningens reaktioner på institutionsplaceringen

På frågan om hur ungdomarna tror att andra människor ser på att de har varit institutionsplacerade beskriver ungdomarna såväl hur de uppfattat närståendes syn som omgivningens i vid bemärkelse. Utan undantag har de upplevelser av att betraktas som avvikande på ett eller annat sätt. Många återger epitet som kastats efter dem av såväl jämnåriga som vuxna där ”socbarn” är ett sådant exempel. En av ungdomarna lägger till att det bara är i den kriminella världen som det ses som en merit att ha varit institutionsplacerad. Några berättar hur de känt sig som familjens eller släktens ”svarta får”. Det finns också beskrivningar av hur omgivningens reaktioner införlivats i den egna självbilden:

Man blir liksom en helt annan. Även om jag inte såg mig som knarkare, kriminell, problem-barn innan så såg jag mig definitivt som det på hemmet. Man sattes där och fick det epitetet, det var bara så. (Cecilia)

Ungdomarna har även upplevt att andra inte vågat lita på dem eller har dragit sig undan dem.

Gamla kompisar, som jag umgicks med före missbrukarperioden, de drog sig undan totalt, de ville inte veta av mig. (Jimmy)

Några av ungdomarna tar i intervjuerna den andres perspektiv när de beskriver hur de avvisats och uttrycker förståelse för att föräldrar inte ville att deras barn skulle umgås med dem. En av dem säger till och med att han idag själv skulle reagera likadant.

För en av ungdomarna blir dock slutsatsen att man märker vilka som är ens ”riktiga kompisar”:

De som känner en behandlar en ju schysst (Tomas)

Att döma av ungdomarnas beskrivningar måste de alltså vara beredda på att möta negativa reaktioner på att de varit institutionsplacerade. De har därför behövt förhålla sig till om huruvida de efter att placeringen upphört ska vara öppna eller ej om sin bakgrund. Det verkar som att de flesta ändå valt att berätta:

Jag kan ju inte dölja tre år av mitt liv det är väldigt svårt /.../ Det slutade med att alla visste om det, men det var nästan skönare. (Madeleine)

Ibland så berättade jag det på en gång. Jag har suttit inne, jag har varit kraftig missbrukare men jag är inte samma snubbe idag. En del säger vad nice, andra har dragit öronen åt sig. En del menar att killen har tagit snedsteg i livet, vi måste ge honom en chans. (Jimmy)

En av ungdomarna tar upp vilken skillnad det gjorde för honom när han slutade i gymnasieskolan och istället började på en folkhögskola, där andra hade en likartad bakgrund.

Jag är en i mängden, jag är inte ens speciell längre och det känns skönt, man behöver inte tänka på någonting utan man kan bara vara sig själv och alla andra är sig själva (Oskar)

Uttalade positiva respektive negativa konsekvenser av institutionsvistelsen för nuvarande livssituation

I ungdomarna beskrivningar finns också exempel på hur de ansett sig påverkade i sin nuvarande livssituation av positiva respektive negativa erfarenheter under placeringstiden.

Negativa erfarenheter har gett en styrka

Tre av ungdomarna som återgett övervägande negativa erfarenheter från placeringstiden lyfter upp att detta i någon mån ändå stärkt dem. Det kan förstås inte vara avsikten att ungdomarna ska gå stärkta från institutionsvistelser på grund av bestående mycket negativa upplevelser och erfarenheter under placeringstiden. Ändå är det just detta som dessa ungdomar tydligt uttrycker, vilket kan exemplifieras genom nedanstående citat:

Jag skulle inte röra en drog idag av den rädslan att hamna i en sådan sväng igen med allt vad det har inneburit psykiskt och hela den biten och vad det har kostat i tid. (Cecilia)

Jag har nog blivit starkare. Visst det är väl så, det som inte dödar det härdar. /.../ Det kan ha varit en jobbig dag eller att jag drömt mardrömmar, posttraumatisk stress, men jag har klarat det hittills varför skulle jag inte klara det ytterligare? (Madeleine)

Redskap att hantera problem

Vare sig ungdomarna har haft övervägande negativa erfarenheter eller ej beskriver flera ungdomar att de under tiden i samhällsvård ändå mött någon eller några personer som hjälpt dem att hitta strategier för att t.ex. hantera sin impulsivitet eller visat en tilltro till deras förmågor, något som har hjälpt dem även efter placeringstiden. Ungdomar som har övervägande negativa erfarenheter relaterar stödet de fått till de speciella personer de mött och inte till insatsen ”institutionsplacering”. En av de två ungdomar som till övervägande del beskrivit positiva erfarenheter från placeringstiden ser dock själva tiden på institutionen som skäl till att han idag lever ett helt annat liv än han annars skulle ha gjort. Genom institutionens medverkan fick han arbete och lägenhet. Han berättar att han fortsatt att ha en viss kontakt med institutionen som han också ibland besökt:

Jag tackar för den tid jag fick där annars hade inte jag suttit i den här lägenheten idag. /.../ Jag hade troligtvis legat i en säng hemma hos morsan och latat mig och inte gjort ett skit. (Tomas)

Den andre med övervägande positiva erfarenheter från placeringstiden berättar däremot om en kvarvarande oroskänsla, som kan tolkas som en känsla av ensamhet efter att placeringen upphört:

Jag var väldigt orolig och den oron sitter kvar fortfarande idag, att jag är väldigt orolig för vad som kommer att hända /.../ inga av mina placeringar har varit definitiva. (Oskar)

Konsekvenser för ungdomarnas nätverk

Vid intervjutillfället hade alla bibehållit eller åtminstone i någon mån återknutit kontakten med sin familj. För några innebar det dock att relationen fortfarande var komplicerad och i några fall beskrevs den som förhållandevis ytlig och sporadisk. Två av ungdomarna berättade i det sammanhanget också om viktiga vuxna utanför familjen som de fortfarande hade kontakt med.

En av ungdomarna lyfter fram att hon hade kvar sina gamla vänner sedan barndomen:

De flesta vännerna jag har, har jag känt sedan jag var liten och de känner jag fortfarande och jag blev ingen annan person när jag var därute. Så det är i alla fall skönt att någonting är som det var innan, så det är tur att man har vänner. (Cecilia)

Här kan noteras att hon benämner tiden på institutionen som ”därute”.

Vad gäller de övriga ungdomarna tyder deras beskrivningar på att vänkretsen efter placeringstiden blivit liten. Vänner från barndomen har ofta dragit sig undan när den unge börjat med droger eller kriminalitet. Det är inte ovanligt att vänner som fanns vid tiden för placeringen var sådana som den unge begick kriminella handlingar eller delade sitt missbruk med. I sådana fall har ungdomarna inte velat återgå till samma vänkrets efter institutionsvistelsen

slut. De kan istället i efterhand se det som positivt att de kom ifrån kamrater som de beskriver som destruktiva.

För andra har vännerna försvunnit genom flytten till institutionen. Några lyfter fram att de åtminstone i början av placeringen inte fått ringa sina vänner på hemorten, med motiveringen att detta skulle kunna ha en negativ påverkan på dem. En av ungdomarna säger i det sammanhanget att hon förstår tanken, men hon tycker den är problematisk, eftersom de flesta förr eller senare återvänder till sin hemmiljö och då är det svårt att börja från noll i fråga om vänner. För andra har det varit svårt att hålla kontakt på grund av avståndet.

Med utgångspunkt från vad som framkommit i intervjuerna verkar inte någon av ungdomarna ha kontakt med någon eller några av de ungdomar som de träffat under placeringstiden. Oftast verkar det vara ett medvetet val som kan betraktas i ljuset av att de vid intervjutillfället var kritiska till att de tvingats leva tillsammans med ungdomar med likartade eller andra problem. En av ungdomarna understryker till och med hur viktigt det var för honom att efteråt inte ha någon kontakt med de andra ungdomarna han mötte på institutionen, eftersom han då inte hade klarat att avhålla sig från kriminalitet. Det tycks sammanfattningsvis finnas en risk för att ungdomarna efter placeringstidens slut har ett tunt nätverk, åtminstone i fråga om vänner. Två av ungdomarna har valt att inte återvända till sina hemorter sedan placeringen avslutats. De har båda arbete och bostad men deras beskrivning av nuvarande livssituation tyder ändå på att det kan vara svårt att bygga upp ett nytt kontaktnät. För en av dessa två ungdomar kom dock, som tidigare nämnts, institutionen med dess personal att även efter placeringstidens slut förbli en del av den unges nätverk.

Sammanfattning av resultatet

- Av resultatet framgår att det finns en uppenbar risk för likriktning på institutionernas skolor, det är som om ”en storlek passar alla”. Det verkar också som de ungdomar som tidigare inte satsat på skolan och därmed har kunskapsluckor kan få god hjälp medan de redan duktiga får för lite utmaning i sitt lärande.
- Det finns i materialet en utsaga om att inte få gå i skola under placeringstiden, på grund av aktivt missbruk och stökighet. Ungdomen ska ”vänta och landa”. Det strider i så fall helt mot den allmänna skolplikten.
- Resultatet visar också att det går åt mycket energi för ungdomarna att inordna sig bland de övriga ungdomarna på institutionen. Det är helt nya personer för varandra och alla har allvarliga personliga problem.
- Ingen av ungdomarna har kvar någon vän från institutionstiden när vi intervjuar dem efteråt.
- De flesta av ungdomarna har även tappat de vänner de hade före institutionstiden, så de förefaller vara ganska ensamma.
- De ungdomar som haft samma socialsekreterare under hela behandlingstiden uttrycker ett stort förtroende för dem. Medan de ungdomar som fått byta socialsekreterare flera gånger uttrycker en misstro mot socialtjänstens förmåga att hjälpa dem.
- Flera av ungdomarna uttrycker att det är ett stort problem för dem att de inte vet hur länge de ska stanna på institutionen.

Diskussion

Resultatet av föreliggande studie grundas helt och hållet på vad ungdomarna själva har ansett vara betydelsefullt att berätta vid intervjutillfället mot bakgrund av de frågor som ställts vid intervjun. Vi har intervjuat ett fåtal ungdomar, men deras utsagor kan ändå bidra till att förstå olika aspekter av vad det kan innebära att vara institutionsplacerad.

En väsentlig fråga är hur delaktiga ungdomarna känt sig under den utredningsprocess som ledde fram till en placering och i vissa fall till efterföljande omplaceringar. Frågor som ställdes till ungdomarna innefattade hur delaktiga de varit i utredningsprocessen, om de läst och haft möjlighet att kommentera utredningen som lett fram till beslutet, om målsättningen med placeringen varit klar för dem och om de haft möjlighet att påverka valet av institution. Studiens resultat visar att ungdomar som inte kunde minnas att de läst någon utredning ändå kunde ha känt sig delaktiga under hela utredningsprocessen och inte minst ifråga om målsättning med placeringen och val av institution. Andra ungdomar mindes att de fått läsa och kommentera utredningen men hade trots detta upplevt sig maktlösa. I det sammanhanget kan nämnas att Hennem (2010) som studerat norska barns och ungdomars barnavårdsakter, problematiserar att barns och ungdomars synpunkter på grund av formella och informella regler aldrig nedtecknas av dem själva i samband med en utredning utan alltid återges av professionella. Ganska många av de intervjuade ungdomarna beskrev vid intervjutillfället i förhållandevis diffusa termer vad socialtjänstens avsikt med placeringen hade varit. Det kan givetvis ha varit olika svårt att nå fram till ungdomarna beroende på hur problemsituationen såg ut, vilket också några av ungdomarna tar upp vid intervjutillfället. Det är rimligt att anta att exempelvis ett aktivt missbruk eller en familjesituation som innebär att den unge misshandlas ger olika utgångspunkter för att diskutera och förankra en placering. Men eftersom resultatet visar att å ena sidan den formella sidan av delaktighet och å andra sidan upplevelser av delaktighet inte nödvändigtvis behöver överensstämma och skeenden även i efterhand kan te sig diffusa för ungdomarna, skulle man kunna tänka sig att ungdomarna efter institutionsvistelsens slut erbjuds ett slags uppföljande diskussion med företrädare för socialtjänsten. Detta kanske redan görs ibland, men flera av ungdomarna som intervjuats i denna studie undrade även i efterhand över olika aspekter av den samhällsvård de erfarit. Spånberger Weitz (2011) har i sin studie av ungas erfarenheter av skola, samhällsvård och vuxenblivande myntat begreppet *förståelsearbete* som innebär att de unga hela tiden ”*strävar efter att upprätthålla ett visst mått av egenkontroll och en kontinuitet i förståelsen av sig själva och sina liv*” (s. 258). En pusselbit i ett sådant förståelsearbete skulle kunna vara att de unga sedan samhällsvården avslutats erbjuds en möjlighet att diskutera, ställa frågor om, och ge sin syn på socialtjänstens insatser för deras del.

Jakobsen (2009) skriver att barn som placeras på institution möter en värld som i vissa avseenden liknar den värld som människor upplever i mötet med andra slags institutioner. Han exemplifierar med erfarenheten av att känna sig vilsen första dagen i skolan eller förnimmel-sen av konstiga lukter, ljud och rutiner på sjukhus. Inte desto mindre innebär institutionsvård ett möte med en ny och obekant värld på ett kvalitativt annorlunda vis, hävdar han. I det fallet tillhandahåller den institutionella inramningen ett ”totalt” universum till skillnad mot flertalet andra institutionella former. Samtidigt som de flesta barn i samhällsvård har kvar relationerna

med sin biologiska familj förväntas institutionsvården bli den plats från vilken barnets vardagsliv utvecklas. Medan personalen i allmänhet avhåller sig från att handla i föräldrarnas ställe, förväntas fortfarande de omhändertagna barnen ”göra sig hemmastadda” och slutligen ”känna sig som hemma” i den institutionella miljön. (a.a.) Att det handlar om ett möte med en ny och obekant värld av ett kvalitativt annorlunda slag (åtminstone vid den första placeringen), ger alla ungdomar i föreliggande studie uttryck för. Flertalet ungdomar beskriver, som tidigare nämnts, upplevelser av frihetsberövande och kontroll, negativa erfarenheter av att dela vardagen med andra problemlastade ungdomar och ibland också ett negativt bemötande från personalens sida. Sådana upplevelser och erfarenheter motverkar givetvis möjligheterna till att ”göra sig hemmastadd”. Mot bakgrund av studiens resultat förefaller endast två av de intervjuade ungdomarna i viss mån ha ”gjort sig hemmastadda” på institutionen. Lagerlöf (2012) har funnit att HVB-placerade ungas vardagsliv tenderar att på många sätt präglas av kontroll och förväntningar på anpassning till institutionens olika regler och bestämmelser. Några av ungdomarna i Lagerlöfs studie tog också upp att brott mot reglerna ledde till konsekvenser som innebar indragning av olika slags ”resurser”. I föreliggande studie finns exempel på sådana konsekvenser som ibland riktats mot den individ som brutit mot reglerna och ibland mot hela ungdomskollektivet. Flertalet ungdomar i denna studie beskriver hur deras vardagsliv präglats av regler, ett fåtal beskriver dessutom bestraffningar som inneburit isolering, eller kollektivt indragna förmåner.

Risken för att ungdomarna efter placeringstidens slut har ett tunt nätverk, åtminstone i fråga om vänner, har tidigare nämnts. För att förstå hur ungdomarnas nätverk kan påverkas av tiden i samhällsvård tar vi hjälp av det övergripande begreppet *socialt kapital*. Att ha ett socialt kapital betyder att ha resurser som är kopplade till sociala relationer. (Rönning & Starrin 2011). Man kan också uttrycka det som att det finns resurser i vårt sociala nätverk som vi kan använda oss av när vi behöver dem. Man brukar skilja på informellt och formellt socialt kapital. Det formella sociala kapitalet tillägnar vi oss genom att delta i olika organisationer. Det informella sociala kapitalet får individen tillgång till genom informella sociala nätverk (a.a.). Socialt kapital kan vidare utvecklas genom *bridging* och *bonding* (Rönning & Starrin 2011). Bridging innebär att ingå i nätverk tillsammans med människor som är olika oss själva. Bonding stärker redan täta nätverk. Bonding kan vara såväl negativt som positivt. Det finns fördelar med täta nätverk, eftersom de erbjuder ett viktigt socialt stöd. Nackdelen kan vara att redan täta och slutna nätverk förstärks. Sammantaget behövs, enligt Rönning & Starrin, både möjligheter till bridging och bonding i människans nätverk. (a.a.)

I föreliggande studies resultat finns ingenting som tyder på att ungdomarna under eller efter institutionstiden blivit medlemmar i någon organisation för att på så vis tillägna sig ett formellt socialt kapital. Om dessutom det informella nätverket är tunt uppstår även brist på informellt socialt kapital. Institutionsvistelsen/institutionsvistelserna tycks i mycket liten utsträckning ha erbjudit aktiviteter som är av karaktären ”bridging”, delvis för att institutionerna har varit mer eller mindre slutna miljöer. Skolan skulle i det avseendet kunna fungera som en

arena för ”bridging”. Få av de intervjuade ungdomarna har dock upplevt någon kontinuitet i skolgången. Flera har gått i institutionens skola, vilket två av ungdomarna beskriver i mycket positiva ordalag. Att institutionen har egen skola tycks för en del av ungdomarna ha varit framgångsrikt i fråga om att ge ett intresse för skolarbetet och därmed högre (och fullständiga) betyg, men i sådana fall skulle andra sammanhang som ger möjlighet till ”bridging” behöva skapas.

Ungdomarnas möjligheter till ”bonding” kan också problematiseras. En förutsättning för att inte återfalla i kriminalitet eller missbruk har varit att bryta med det destruktiva ungdomsgäng som ungdomarna ingått i, dvs. det har varit långt ifrån önskvärt att stärka dessa relationer. Samtidigt har ingen av de intervjuade ungdomarna gett någon positiv beskrivning av att ingå i ungdomsgruppen på institutionen. Emond (2003) fann, som tidigare nämnts, i sin studie att ungdomsgruppen kunde ge en känsla av tillhörighet samt bidra med ett annat slags positivt stöd än personalen. Ungdomarna i denna studie har tvärtom lyft fram hur negativt det har varit att vistas tillsammans med andra ungdomar som befinner sig i olika problematiska livssituationer. Därför har de undvikit kontakt med de andra ungdomarna efter att samhällsvården avslutats. Något tätt nätverk i positiv bemärkelse har det således inte varit frågan om. Några ungdomar tar istället upp en negativ aspekt av vad som skulle kunna kallas ”bonding” under institutionsvistelsen, d.v.s. i bemärkelsen ”vi mot dom” (ungdomarna mot personalen) eller i ett fall ett förstärkt nätverk för fortsatt kriminalitet.

Sammantaget tyder resultatet på att i fråga om ungdomarnas nätverk har i bästa fall relationerna till familjen behållits och i några fall även förbättrats, dock inte för alla. Samtidigt visar Lundström & Sallnäs undersökning (2009) att inte alla ungdomar önskade en utökad kontakt med sina föräldrar. Detta har också framkommit i denna studie, där dessa ungdomar också motiverade varför. I övrigt verkar det vara tämligen tomt på relationer i ungdomarnas liv när samhällsvården avslutats. Man kan också uttrycka det som att ungdomarna verkar ha en brist på socialt kapital som samhällsvården delvis medverkat till och framför allt inte kunnat motverka. En sådan slutsats överensstämmer med Lagerlöfs (2012) studie av skolgång, fritid och kamratrelationer bland unga i familjehem och institutioner. Ungdomarna har mycket små möjligheter att utveckla kamratrelationer utanför institutionen under tiden som de befinner sig i samhällsvård. Lagerlöf beskriver detta som en resursbrist och lyfter också fram att de unga avskämmas från en ”normal” ungdomskultur. Öhlund (2011) talar om ett ungdomskulturellt socialt kapital. I det här sammanhanget kan också nämnas att Barnombudsmannen i en årsrapport (Barnombudsmannen 2011) är kritisk till att HVB-hemmen tycks utgå ifrån att ungdomarna ska ha en begränsad frihet i kontakten med omvärlden under institutionsvistelsen. Idén om en begränsad kontakt med omvärlden påminner om det som Madsen (2006) beskriver som integrationslogik, som han menar grundas i en föreställning om att det är nödvändigt att först segregera för att senare kunna integrera. Utifrån resultatet av den här studien skulle det vara önskvärt att ungdomarna kom i kontakt med jämnåriga i andra sammanhang för att kunna utveckla kamratrelationer och fritidsintressen.

Tidigare forskning (t.ex. Höjer & Sjöblom 2011, Stein 2006) har beskrivit hur ungdomar som lämnar samhällsvården kan ha problem som bland annat kan handla om bidragsberoende, psykisk ohälsa och ensamhet. Mot bakgrund av föreliggande studies resultat skulle dessa problem åtminstone delvis också kunna förstås som brist på socialt kapital. Till detta kan läggas att de intervjuade ungdomarna också upplevt en brist på *förtroendekapital* (Rönning & Starrin 2011). Begreppet förtroendekapital avser de resurser som en person kan aktivera därför att personen betraktas som pålitlig. Under intervjuerna berättade ungdomarna om erfarenheter av att andra inte vågat lita på dem eller att personer dragit sig undan när det fått vetskap om att den unge varit institutionsplacerad.

Höjer och Sjöblom (2011) fann i sin studie att kontinuerliga och förtroendefulla relationer till socialtjänstens personal är betydelsefulla. Deras resultat överensstämmer med resultatet i denna studie. Flera av de intervjuade ungdomarna lyfte fram att socialsekreterarna haft en betydelsefull roll för dem. En förtroendefull relation behövde dock inte innebära att relationen varit konfliktfri. I vissa fall tycks den ha varit det, men det finns också beskrivningar av hur arg den unga tidvis varit på socialsekreteraren. Men ungdomarna som vid intervjutillfället gett socialsekreteraren en betydelsefull positiv roll har tagit upp just kontinuiteten och att de upplevt ett engagemang från socialsekreterarens sida. Socialsekreteraren har på olika sätt visat att hon inte har gett upp tron på den ungas möjligheter, trots att ungdomarna ibland återfallit i kriminalitet eller missbruk.

Som framgått har flera av ungdomarna under intervjuerna gett exempel på hur behandlingspersonal sett ner på dem och därigenom förstärkt deras upplevelse av att vara avvikande och misslyckade, vilket mot bakgrund av Goffmans stämplingsteori (Goffman 1963) kan beskrivas som att dessa ungdomar stigmatiserats. Även att till exempel bli kallad ”socbarn” av jämnåriga eller vuxna är förstås ett tecken på utanförskap.

Men ungdomarnas berättelser rymmer också andra och positivare bilder. I de fall ungdomarna beskrivit en gynnsam utveckling som delvis kunnat relateras till samhällsvården tycks flera positiva faktorer ha samverkat. Ungdomarna har själva varit öppna för en förändring och de har känt förtroende för, och stöd från behandlingspersonal och socialsekreterare. Ungar (2004) understryker vikten av att samhället och institutionen erbjuder ungdomarna att rekonstruera en alternativ identitet, en identitet som inrymmer något annat än det som kan beskrivas som problemskapande. Ett mycket tillspetsat exempel i denna studie på självbildens betydelse handlar om Jimmy, som dömdes till sluten ungdomsvård. I hovrätten fick han straffet förlängt med tre månader, men med en ändrad rubricering från försök till mord till försök till dråp. Under intervjun beskrev han en stor lättnad över den ändrade rubriceringen och ansåg att tre månaders tillägg varit en bagatell i sammanhanget.

Ibland kan det vara tillräckligt att några tror på den unges potential, menar Ungar (2004). Föreliggande studie innehåller flera sådana exempel. Socialsekreterarna har funnits kvar i den unges liv och fortsatt att se potential samtidigt som även behandlingspersonal i den ungas omgivning förmedlat att hon eller han inte behöver leva så här, dvs. med Ungars (2004) be-

nämning, hjälpt ungdomarna att rekonstruera en alternativ identitet. Studien visar samtidigt att ”rekonstruktionsarbetet” tar tid. Konstruktionen av den alternativa identiteten framstår mot bakgrund av ungdomarnas beskrivningar, som bräcklig i början. Stöd från omgivningen och egna erfarenheter av att den är möjlig blir då mycket betydelsefullt.

Referenser

- Andersson, G. (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson Vogel, M. (2012) *Särskilda ungdomshem och vårdkedjor: om ungdomar, kön, klass och etnicitet*. Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete. Stockholms universitet.
- Andreassen, T. (2003) *Institutionsbehandling av ungdomar: vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia/Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS)/Statens institutionsstyrelse (SiS).
- Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden. Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Cleaver, H. (1997) New research on teenagers. Key findings and the implications for policy and practice. *Adoption & Fostering*, 21, pp 37-43.
- Emond, R. (2003) Putting the care into residential care: The role of young people. *Journal of Social Work*, 3, pp. 321-337.
- Eriksson, R. (2002) *Kunskapsöversikt. Sammanställning av litteratur om socialtjänstens placeringar av barn och ungdomar* (FoU- Södertörns skriftserie 23/02). Tullinge: FoU Södertörn.
- Firth, H. & Horrocks C. (1996) No home, no school, no future. Exclusions and children who are "looked after". I: Blyth, E. & Milner, J. (red.) *Exclusion from school. Inter-professional issues for policy and practice*. London: Routledge.
- Francis, J. (2000) Investing in children's futures: enhancing the educational arrangements of "looked after" children and young people. *Child and Family Social Work*, 5, pp 23-33.
- Franzén, E., Vinnerljung, B. & Hjern, A. (2007) The epidemiology of out-of-home care for children and youth: a national cohort study. *British Journal of Social Work Advance Access*, 7.
- Goffman, E. (1963) *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon & Schuster.
- Greiff K. & Borgström K. (2007) Institutionsplacerade ungdomar, i nordostkommunerna i Stockholms län under åren 2003 och 2004 – En studie av socialtjänstens aktdokumentation. FoU-rapport 6/2007. FoU Nordost
- Hennum, N. (2010) Controlling children's lives: covert messages in child protection service reports. *Child & Family Social Work*, 16, pp 336-334.
- Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2011) Att stå på egna ben: om övergången från samhällsvård till vuxenliv. *Socialvetenskaplig tidskrift* 1 (18), pp 24-41
- Jakobsen, T. B. (2009) What troubled children need: Constructions of everyday life in residential care. *Children & Society*, Vol. 24:3, pp 215-226
- Johansson, J. & Andersson, B (2006) Living in residential care: experiences in a treatment home for adolescents in Sweden. *Child Youth Care Forum* 35, pp 305-318
- Jackson, S. & Martin, P.Y. (1998) Surviving the care system: education and resilience. *Journal of Adolescence*, 21, pp 569-583.
- Lagerlöf, Hélène (2012) *Samhällsvård och välfärdsresurser: En studie av skolgång, fritid och kamratrelationer bland unga i familjehem och institutioner*. Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete. Stockholms universitet.
- Levin, C. (1998) *Uppfostringsanstalten. Om tvång i föräldrars ställe*. Lund: Arkiv.
- Lundström, T. (1999) Barnomhändertaganden- en analys av kommunala variationer. *Socialvetenskaplig tidskrift* 3 (6), pp 220-232.
- Lundström, T. & Sallnäs, M. (2009) Samhällsvårdade ungdomars kontakter med föräldrar och syskon. *Socionomens forskningssupplement* 26 pp. 52-63

- Madsen, B (2006) Socialpedagogik: Integration och inklusion i det moderna samhället. Lund: Studentlitteratur.
- Martin, P.Y. & Jackson, S. (2002) Educational success for children in public care: advice from a group of high achievers. *Child and Family Social Work*, 7, pp 121-130.
- Rönning, R. & Starrin, B. (2011) Socialt kapital: ett fruktbart begrepp. I: Starrin, B. & Rönning, R. (red) *Socialt kapital: i ett välfärdsperspektiv*. Stockholm: Liber
- Sallnäs, M. (2000) *Barnvårdens institutioner: framväxt, ideologi och struktur* (avhandling för doktorsexamen, Stockholms universitet).
- Sallnäs, M. (2001) Från räddningsinstitut till ”hem för vård eller boende”. *Locus* 2001:13 (3), pp 18-35.
- Sallnäs, M. (2005) Vårdmarknad med svårigheter: om privata aktörer inom institutionsvården för barn och ungdomar. *Socialvetenskaplig tidskrift* 12 (2-3), pp. 226-245
- Socialstyrelsen (2006). *Social Rapport 2006*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2010) *Social Rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen
- SOU 2001:52 Välfärdstjänster i omvandling. Sveriges officiella statistik: socialtjänst (2011) *Barn och unga- insatser år 2010*
- Spånberger Weitz, Y. (2011) *Ungas erfarenheter av skola, samhällsvård och vuxenblivande. En studie av fem livsberättelser*. Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för social arbete. Stockholms universitet.
- Stein, M. (2006) Research review: young people leaving care. *Child and Family Social Work* 11, 3, pp 273-279
- Ungar, M. (2004) *Nurturing hidden resilience in troubled youth*. Positiv utveckling: När flera positiva faktorer samverkar. University of Toronto Press: Toronto, Buffalo, London.
- Vinnerljung, B. (1999) Förekomst av adoptivbarn och långtidsvårdande fosterbarn bland placeringar av tonåringar i dygnsvård. *Socialvetenskaplig tidskrift* 6 (4), pp 313-328.
- Vinnerljung, B., Sallnäs M. & Kyhle Westermarck, P. (2001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar: om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: CUS/Socialstyrelsen.
- Vinnerljung, B., Öman, M. & Gunnarson, T. (2005) Educational attainments of former child welfare clients: a Swedish national cohort study. *International Journal of Social Welfare* 2005:14, pp. 265-276.
- Öhlund, T. (2011) Ungdomskulturellt socialt kapital i marginaliserade bostadsområden. I: Starrin, B. & Rönning, R. (red) *Socialt kapital : i ett välfärdsperspektiv*. Stockholm Liber.